

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

O funkcionalnim vrijednostima dijaloga u djelu Giorgia Bassanija *Vrt Finci-Kontinijevih*

Završni diplomski rad

Kandidat: Dženana Uzunović

Mentor: doc. dr. Nermina Čengić

Sarajevo, 2019.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za romanistiku; italijanski jezik i književnost

O funkcionalnim vrijednostima dijaloga u djelu Giorgia Bassanija *Vrt Finci-Kontinjevih*

Završni diplomski rad

Kandidat: Dženana Uzunović

Mentor: doc. dr. Nermina Čengić

Sarajevo, oktobar 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. O DIJALOGU.....	5
2.1. Začeci dijaloga	5
2.2. Dijalektika	6
2.3. Dijalog u književnosti	6
2.4. Dijalog u romanu.....	6
2.5. Obilježja dijaloga u romanu	9
2.6. Cilj rada i metodologija.....	9
2.6.1. Cilj rada.....	10
2.6.2. Metodologija	10
3. JEZIK DIJALOGA: GRAMATIKA I LEKSIKA.....	11
3.1. Pregled gramatike dijaloga: morfologija.....	11
3.1.1. Uzvici.....	11
3.1.2. Glagoli	16
3.1.3. Glagolski oblici.....	20
3.2. Pregled gramatike dijaloga: sintaksa.....	24
3.2.1. Eliptične i nominativne rečenice	24
3.3. Jezik dijaloga: leksika	27
4. LINGVISTIČKA STILISTIKA	28
4.1. Književnoumjetnički funkcionalni stil	29
4.1.1. Prozni podstil: kazivanje i efekt pričanja na stranom jeziku	30
4.2. Razgovorni (konverzacijski) stil	33
5. O FUNKCIONALNIM VRIJEDNOSTIMA DIJALOGA U DJELU GIORGIA BASSANIJA <i>VRT FINCI-KONTINIJEVIH</i>	35
5.1. Referencijalna funkcija	35
5.2. Ekspresivna (emotivna) funkcija.....	37
5.3. Konativna (apelativna) funkcija	39
5.4. Fatička funkcija	41
5.5. Metajezička funkcija	44
5.6. Poetska (estetska) funkcija.....	46
5.7. O jezičkim funkcijama i njihovim vrijednostima u romanu <i>Vrt Finci-Kontinijevih</i>	47
6. ZAKLJUČAK.....	49
7. IZVORI.....	50
8. LITERATURA	51

1. UVOD

Dijalog je govorni čin koji se ostvaruje između najmanje dvije osobe, tačnije govornika i sugovornika. Osnovni zadatak dijaloga jeste ostvarenje komunikacije i prenos informacija među učesnicima. U ovom radu zanimamo se za nastanak dijaloga, njegov razvitak i glavna obilježja. Naš primarni cilj jeste objasniti svojstva dijaloga unutar nekog književnoumjetničkog teksta sa fokusom na funkcionalne vrijednosti. Na samom početku bit će govora o dijaloškom tekstu u književnosti i razlikama u odnosu na isti u svakodnevnoj konverzaciji. U odnosu na poeziju, preostali književni žanrovi kao što su proza ili drama su plodna područja za proučavanje dijaloga kao neizostavnog segmenta. Na osnovu pomenutog, iz proznog opusa odabrali smo roman za koji vjerujemo da obiluje reprezentativnim i inspirativnim dijalozima. Predmet naše analize su dijalozi u romanu Giorgia Bassanija *Vrt Finci-Kontinijevih*; rad obiluje primjerima u izvornom obliku na italijanskom jeziku, ali su najbitniji dijelovi prevedeni na bosanski jezik. U prvom dijelu rada bavit ćemo se jezikom dijaloga i analizirati gramatičke i leksičke osobine koje se javljaju u govoru likova pomenutog romana. Poseban naglasak je na morfološkim cjelinama i specifičnoj sintaksi koje, kako ćemo vidjeti, zajedno čine da vještački stvoren razgovor djeluje vjerodostojno i uvjerljivo.

Ranije je spomenuto da je tema ovog rada dijalog i njegove funkcionalne vrijednosti u okviru književnog djela. Kako bismo bolje objasnili date vrijednosti, u radu ćemo ponuditi kraći osvrt na granu lingvistike – stilistiku i jezičke funkcije koje se diferenciraju u okviru ove poddiscipline. Jezičke funkcije opisuju živi govor, a budući da je dijalog imitacija istog pokušat ćemo uvidjeti koje od njih se mogu usvojiti i kao funkcije dijaloga. Prethodna teza nameće se kao glavni cilj rada koji će se ispitivati hipotetičkom metodom. Promatrat ćemo mogućnost primjene jezičkih funkcija na dijalog i prepoznavanja istih u govoru likova. U samom radu pomenute funkcije u jeziku opisat ćemo u kratkim crtama, dok će izdvojeni primjeri biti podrobno komentirani. Napominjemo da je istraživački dio rada u potpunosti autorsko djelo koje podliježe kritikama.

2. O DIJALOGU

U osnovi čovjekove prirode je da komunicira i tako razvija odnose sa drugim bićima. U obraćanju pojedinca sličnom sebi razvija se dijalog iz kojeg se doznaju informacije različite kvalitete. **Dijalog** definiramo kao pisani ili usmeni razgovor koji se odvija među dvije ili više osoba. U komunikaciji na svakodnevnom nivou dijalog služi kao alat koji pomaže uspješno izvršavanje aktivnosti, među kojima su: učenje, razvijanje odnosa sa drugim pojedincima, razmjena potrebnih informacija ili različitih stavova. Pojedinač koristi dijalog kao sredstvo interakcije sa drugima, a koji se može voditi i u svrhu pregovora ili razrješavanja određenih nesuglasica. Primjene dijaloga su višestruke u ljudskoj komunikaciji i u njegovoj osnovi je uvijek naglašeno da su za isti neophodna najmanje dva učesnika. Suprotno ovome jeste **monolog** – razgovor koji broji samo jednog govornika, a koji se očituje kao razgovor pojedinca samog sa sobom ili protiv samog sebe.

2.1. Začeci dijaloga

Pojam *dijalog* nalazi svoje prvobitno uporište u grčkom jeziku među filozofima; nastaje od grčke riječi *dialogos* gdje *dia* stoji u značenju *kroz*, a *logos* u značenju *riječ*. U svojim osnovnim načelima filozofija kao nauka je vezana uz razgovor, tj. dijalog. Filozofske rasprave nisu ništa drugo do dijalozi – razmjena govora, spoznaja novog i drugačijeg. Ostavši u okvirima filozofije, zapaža se da je vjerovatno jedan od prvih pisanih dijaloga zabilježen u Platonovim djelima u obraćanju Sokratu. U svom najpoznatijem dijalogu *Država* Platon iznosi pitanja na temu ontologije, gnoseologije, politike, etike i estetike. Važnije za napomenuti jeste da se pomenuti dijalozi odlikuju biranim stilom što govori o Platonu i kao vrsnom piscu; filozofske nedoumice koje Platon postavlja, nisu iznošene kao niz pitanja već se ponavljaju i protežu kroz nekolicinu dijaloga. Nedostatkom ovih dijaloga smatra se činjenica da je teže odrediti koja od navedenih razmišljanja pripadaju Sokratu, a koja Platonu budući da nisu naznačeni autori istih. Dijalog koji se sreće kod Platona ostvaruje se kao filozofska diskusija. Diskusija se razvija kada likovi iznose različita mišljenja ili poglede za jedan problem, te se njihovi stavovi smjenjuju jedan za drugim.

2.2. Dijalektika

Za vrijeme antičke Grčke rađa se i pojam **dijalektike**. Sažeto objašnjenje ovog pojma glasi *umijeće razgovaranja i raspravljanja*, dok bi se dijalektički metod mogao pobliže objasniti kao razgovor između dvoje ili više pojedinaca koji posjeduju različito mišljenje o istom predmetu, pojmu ili pojavi, a za koji se želi ustvrditi istinita tvrdnja na osnovu iznošenja argumenata svake strane koja učestvuje u razgovoru.

2.3. Dijalog u književnosti

Dijalog je također literarna i/ili pozorišna forma koju čini pisana ili, u drugom slučaju, izgovorena konverzacija među likovima unutar jedne knjige ili predstave. U književnim djelima putem dijaloga se razvija radnja samog djela i karakteriziraju likovi. Romani, kao književna vrsta, satkani su od opisa i dijaloga koji se prožimaju i nadopunjuju i razvijaju radnju od početka do konca. Uloga dijaloga posebice dolazi do izražaja u dramama gdje se cijelo djelo svodi na dijalog koji vode likovi. U baladama dijalog je često upotrijebljen u formi prepričavanja. Dakle, dijalog kao književno sredstvo može imati više oblika. U epici, naročito u romanima, dijalozi se ostvaruju putem razgovora dvaju ili više likova. S druge strane, dijalog u drami može se posmatrati kao tekst koji je podijeljen na više govornika – uloga. Dijalog u književnim djelima imitira stvarni govor – preslikava karakteristike i oponaša postupke i govor ljudi u svakodnevnom životu i prenosi ih kao takve na svoje likove. Poznato je da autori književnih djela nerijetko traže inspiraciju u društvu koje ih okružuje, te tako dijalozi kojima se koriste moraju djelovati stvarno i prirodno.

2.4. Dijalog u romanu

Dijalog unutar romana obično je omeđen tekstom samog djela; prethode mu uvodne riječi u vidu opisa gdje se lik nalazi u trenutku govora ili šta čini prije nego što izgovara rečenicu kojom počinje dijalog. Informaciju ko govori doznajemo prije izgovorenog teksta ili običnije nakon prve izgovorene rečenice. Također, običava se umetanje glagola koji izražavaju radnju govorenja, kao i dijelova teksta koji ukazuju na trenutno stanje govornika ili njegovu gestu u trenutku govora. Napominjemo da su primjeri dijaloga preuzeti iz romana *Vrt Finci-Kontinijevih* autora Giorgia Bassanija.

U izdvojenom primjeru autor teksta naglašava prije samog dijaloga da se radnja odvija na putu, tačnije da se radi o nekoj vrsti putovanja opisujući krajolik i kretanje automobila. Na ovaj način autor uvodi čitaoca na mjesto radnje i samim tim pojašnjava razgovor koji slijedi.

Primjer 1.

Di là dal paese la strada, in lieve salita, costrinse la macchina a rallentare. Passavamo ora vicini ai cosiddetti montarozzi di cui è sparso fino a Tarquinia ed oltre, ma più dalla parte delle colline che verso il mare, tutto quel tratto del territorio del Lazio a nord di Roma, il quale non è altro, dunque, che un immenso, quasi ininterrotto cimitero. Qui l'erba è più verde, più fitta, più scura di quella del pianoro sottostante, fra l'Aurelia e il Tirreno: prova questa che l'eterno scirocco, che soffiava di traverso dal mare, arriva quassù avendo perduto per via gran parte del salmastro, e che l'umidità delle montagne non lontane comincia a esercitare sulla vegetazione il suo influsso benefico. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 7.)

U nastavku slijedi dijalog u kojem učestvuju dva lika, dok treći lik, iako prisutan, ne sudjeluje u razgovoru. Dijalog se prekida umetanjem kraćih rečenica koje opisuju gestove i ton govora, a sve kako bi čitaoca uživio u razgovor koji je pred njim. Ovakva forma dijaloga uobičajena je u književnoj vrsti kao što je roman. Nakon dijaloga nastavlja se radnja kroz opise ili naraciju. U navedenom primjeru dijaloga čitalac saznaje više informacija kroz razgovor likova u odnosu na tekst kojim je omeđena ova konverzacija.

A: *Dove stiamo andando?* chiese Giannina.

Marito e moglie sedevano entrambi nel sedile anteriore, con la bambina in mezzo. Il padre staccò la mano dal volante e la posò sui riccioli bruni della figlia.

B: *Andiamo a dare un'occhiata a delle tombe di più di quattro o cinquemila anni fa* rispose, col tono di chi comincia a raccontare una favola, e perciò non ha ritegno a esagerare nei numeri.

Tombe etrusche.

A: *Che malinconia!* sospirò Giannina, appoggiando la nuca allo schienale.

B: *Perché malinconia? Te lo hanno detto, a scuola, chi erano gli etruschi?*

A: *Nel libro di storia gli etruschi stanno in principio, vicino agli egizi e agli ebrei. Ma senti, papà: secondo te, erano più antichi gli etruschi o gli ebrei?*

B: *Il papà scoppiò a ridere. Prova a chiederlo a quel signore disse, accennando a me col pollice.*

Giannina si voltò. Con la bocca nascosta dall'orlo dello schienale, mi dette una rapida occhiata, severa, piena di diffidenza. Aspettai che ripetesse la domanda. Ma niente; subito tornò a guardare dinanzi a sé. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 7.)

Primjer 2.

Raspon dijaloga u romanu je neograničen; autoru teksta ostavlja se na volju da razgovor među likovima učini vrlo kratkim i sažetim ili da cijelu jednu epizodu predstavi kroz dijalog. Također, dijalozi mogu ostati nedovršeni kao i svaki drugi razgovor. Tekst koji prethodi uvodi čitaoca u razgovor kazujući kakvo je trenutno stanje jednog od likova, te na neki način pobliže objašnjava razloge zbog kojih pomenuti lik neće učestvovati u dijalogu koji slijedi iako je fizički prisutan. Također, na osnovu istog dijela teksta jasno je kome se obraćaju sudionici dijaloga.

Guardai da dietro una siepe di spalle ostinatamente voltare. La vista mi si annebbiò. Guardai di nuovo: e il cinque rosso, unico numero in inchiostro rosso di una lunga filza di numeri in inchiostro nero, misi impresse nell'anima con una violenza e col bruciore di un marchio infuocato.

A: **Beh, cos'hai?** mi chiese Sergio Pavani, dandomi un colpetto gentile sulla schiena.

Non farai mica una tragedia per un cinque in matematica! Guarda me e rise: **latino e greco.**

B: **Coraggio** aggiunse Otello Forti. **Ho una materia anche io: inglese.** (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 26.)

Nakon dijaloga autor nastavlja sa razvijanjem radnje u dotadašnjem tonu i obliku. Promatrajući ovaj primjer, čitalac ne saznaje previše na osnovu dijaloga; njegova uloga je da oboji čitavu situaciju i pokaže odnos jednih likova prema drugim.

Lo fissai inebetito. Eravamo stati compagni di classe e di banco dalla prima elementare, abituati fin d'allora a studiare assieme, un giorno a casa dell'uno e un giorno a casa dell'altro, e convinti entrambi della mia superiorità. Non passava anno che io non fossi promosso a giugno, mentre lui, Otello, doveva sempre riparare qualche materia. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 26.)

Dijalog se iz romana teško može ekstrahirati, a da pritom zadrži cjelovitost svog značenja. Za razumijevanje svih segmenata dijaloga kao što su aluzije, nedorečenost rečenice, ili pauze, neophodno je poznavati kontekst u koji se smješta razgovor. U nekim prilikama nije

moгуće dokučiti smisao dijaloškog teksta koji je istrgnut iz svoje literarne sredine i tako ne razumjeti šta je autor želio kazati.

2.5. Obilježja dijaloga u romanu

Govor likova u romanu obilježava se kao tuđi govor.¹ Govorna karakterizacija likova ostvaruje se u vidu upravnog govora. Tuđi govor jeste termin koji podrazumijeva da iskazi pripadaju datom akteru romana i da je autor teksta samo prenosilac poruke. Razumije se da autor može dati svoj komentar ili reakciju na prethodno izrečeno. Dijalog ili razgovor likova u romanima prenosi se, dakle, upravnim govorom i za oba važe ista pravila ortografije. Dijaloški tekst u romanu je lahko uočljiv, budući da je omeđen interpunkcijskim znakovima. U upotrebi su navodni znaci koji su otvoreni prije navođenja iskaza lika i zatvoreni nakon što je iskaz završen. U romanima se također uobičava upotreba crta za naglašavanje da slijedi govor lika. Važno je napomenuti da interpunkcijski znaci koji označavaju kraj rečenice, pitanje ili uzvik dolaze na kraju iskaza, ali prije zatvaranja navodnih znakova. Tuđi govor se u pisanom tekstu, osim navodnicima, može naznačiti i kurzivom; takva praksa nije uobičajena u romanima za govor likova.

2.6. Cilj rada i metodologija

Prvi dio rada bit će posvećen teorijskom okviru i podrobnoj analizi jezika unutar dijaloga. Sama analiza bazirana je na morfosintaksičkim osobinama jezičkih elemenata i njihovim semantičkim vrijednostima. Ipak, u radu se također želimo pozabaviti stilistikom kao naukom i stilom kao važnim segmentom jezika. Na početku drugog dijela rada bit će govora o lingvističkoj stilistici kao grani lingvistike i o jezičkim elementima koji proizvode naročit stilski efekt. U okviru pomenute nauke izučavaju se jezičke funkcije i njihove karakteristike. U glavnini drugog dijela nastojat ćemo protumačiti ove funkcije koje postoje u sklopu stilistike, a na nivou dijaloga.

¹ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budimpešta

2.6.1. Cilj rada

U drugom i glavnom dijelu po strani ćemo ostaviti gramatičke vrijednosti u dijalogu o čemu će itekako biti govora, a fokusirati se više na stilističke. Način, emotivna (ne)obojenost i svrha govora vežu se usko uz stil, a manje uz gramatičke elemente. Jezičke funkcije koje su opisane u lingvističkoj stilistici bave se stilski obojenim stranama govora. Naš cilj bit će ispitati da li su jezičke funkcije važee za dijalog, da li ih je moguće primijeniti i u kojoj mjeri. Budući da dijalog nije ništa drugo do imitacija stvarnog govora, želi se ispitati da li je moguće preslikati pomenute funkcije na fiktivni razgovor likova. Na taj način, otkrit će se da li su funkcionalne vrijednosti ljudskog govora istovremeno i vrijednosti dijaloga u djelima i u kojoj su mjeri podudarne. Očekuje se da će neke od funkcija biti moguće primijeniti za razliku od drugih, ali i da će se prepoznati i dodatne funkcionalne vrijednosti dijaloga koje stvarni govor možda ne posjeduje.

2.6.2. Metodologija

Analiza jezičkih funkcija u odnosu na dijalog vršit će se hipotetičkom metodom; zadatak je izdvojiti postojeće jezičke funkcije i saznati da li one važe i za vještački stvoren govor kao što je razgovor likova u književnom djelu. U metodologiji hipoteza ili pretpostavka ukazuje na zajedničke osobine, uzroke i zakone određenih skupina ili pojava za koje se pokušava dokazati da su podudarne ili nepodudarne.

H1: Kao primarna hipoteza ovog rada nameće se očekivanje da će jezičke funkcije biti moguće prepoznati kao istoimene funkcije dijaloga.

H2: Sekundarna hipoteza pretpostavlja da određene jezičke funkcije neće biti u potpunosti primjenjive na dijaloškom tekstu.

3. JEZIK DIJALOGA: GRAMATIKA I LEKSIKA

Dijalog se u romanu prepoznaje i po specifičnoj leksici. Leksika unutar samog dijaloškog teksta je prilagođena da imitira realni govor dvije jedinke, u ovom slučaju dva lika, te se izdvaja iz ostatka teksta po svojoj stilskoj obilježenosti razgovornog jezika. Dijalog je, između ostalog, sačinjen od eliptičnih rečenica, pozdrava, uzvika, upitnih i modalnih riječica u većoj mjeri negoli književni tekst koji ga okružuje. Također, nailazimo na jezičke crte koje su rezervirane za razgovorni jezik i ponekad odstupaju od norme standardnog jezika. U dijalogu je govor lika obično obojen emocijama i koristi se vokabular koji to može vjerodostojno prikazati. U nastavku analiziramo gramatičke i leksičke osobine **dijaloga** iz romana *Vrt Finci-Kontinijevih* italijanskog autora Giorgia Bassanija. Želi se doznati kakav je jezik likova i koje osobine stvarnog govora se prepoznaju u njihovim dijalozima. Bit će govora ponajviše o jezičkim elementima, ali i onim nejezičkim koji su neodvojivi dio konverzacije među ljudima, pa tako i među likovima jednog romana.

3.1. Pregled gramatike dijaloga: morfologija

3.1.1. Uzvici

Likovi obično svoje emocije radosti, boli ili iznenađenja iskazuju putem uzvika koji prethode ostatku rečenice. Ova vrsta riječi prisutnija je u govoru negoli u pismu, budući da je govor nerijetko spontaniji i nepripremljeniji od zapisanog. Uzvicima se u dijalogu želi postići pomenuti efekat neočekivanosti, ali služi i za popunjavanje jezičkih praznina – upravo onako kako to činimo u stvarnosti. Primijećeno je da su uzvici sredstvo kojim se jedan dijalog oblikuje da djeluje što je moguće realnije, tj. da dijaloški tekst djeluje kao da ga zaista izgovara lik zbunjeno i iznenađeno, te kako napisani tekst ne bi djelovao isuviše vještački stvoren.

a) Jednostavni ili pravi uzvici (*Interiezioni proprie*)

U italijanskom jeziku razlikuje se nekoliko vrsta uzvika; u prvoj grupi izdvajamo *jednostavne* i u tu skupinu ubrajaju se slični uzvici: *Ah! Eh! Oh! Ahi! Uh! Ahimé! Mah!* U ovom slučaju važna je ortografija – način na koji će se uzvici zapisati. U italijanskom jeziku glas *h* se ne izgovora, ali će kod uzvika većinom zauzeti finalnu poziciju i prisutan je samo u pismu. U

bosanskom jeziku prisutni su isti ili slični oblici ovih uzvika poput: *A! Eh! O! Aj! Ajme!* ili *Ajoj!* i *Mah!*

Uzvici su često zanemarena vrsta riječi u jeziku, budući da se smatra da ne posjeduju jezičku težinu u značenju poput preostalih vrsta; u jednom svom radu lingvistica Ana Kovačević navodi da se o uzvicima *nerijetko misli kao o jedinicama na rubu jezičkog sistema* ili *polulingvističkim elementima koji čine neznatnu manjinu vokabulara svakog jezika*.² Semantička vrijednost ove vrste uzvika ogleda se u pokazivanju trenutnog duševnog stanja, osjećaja i različitih vrsta doživljaja samog govornika.

Primjer 1.

A: *Quando conti di laurearti? mi chiese infine il professor Ermanno.*

B: ***Mah.** Spererei l'anno prossimo, a giugno. Non dimentichi che sono anche io fuori corso. Annui più volte, silenziosamente.*

A: *Fuori corso? sospirò da ultimo... **Beh,** poco male.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 57.)

Autor koristi uzvik *Mah!* kako bi izrazio nesigurnost ili ravnodušnost govornika, dok se uzvik *Beh!* koristi kako bi se dijalog priveo kraju ili znak da govornik ne zna odgovor ili ne želi nastaviti razgovor kao što je to slučaj i u navedenom primjeru.

Primjer 2.

A: *E così, adesso tu mi telefoni da camera tua.*

B: *Sicuro. E stando a letto, per giunta. Erano le undici.*

A: *Non sei straordinariamente mattiniera osservai.*

B: ***Oh,** anche tu! si lagnò.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 68.)

Sa druge strane, uzvikom *Oh!* govornik iskazuje stanje iznenađenosti, zadovoljstva, sreće ili pak boli i ljutnje. U navedenom primjeru lik koristi pomenuti uzvik kako bi iskazao iznenađenje na ono što je kazao sugovornik i tako naglasio svoje trenutno stanje.

Primjer 3.

² KOVAČEVIĆ, Ana (2008), "Uzvici u hrvatskoglagoljskim tekstovima" Slovo, sv. 58. Zagreb, strana 87.

A: *Non trovi? aggiunse una volta. E poi anche lui, come te, è un letterato, uno che tira a scrivere. Credo di aver veduto due o tre anni fa dei suoi versi pubblicati nella terza pagina del Padano sotto il titolo complessivo di Poesie di un avanguardista.*

B: *Ahimè! sospirai. Comunque, che cosa vuoi dire? Non capisco.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 71.)

Upotreba uzvika *Ahimè!* česta je ukoliko želimo izraziti žaljenje, nezadovoljstvo, kajanje ili neprijatnu iznenađenost koja se primijećuje u govoru jednog od likova. U izdvojenom dijalogu uzvik dodatno objašnjava osjećaje i misli, tj. čitaocu približava zbunjenost i nelagodu pomenutog lika. *Pravi* ili *jednostavni* uzvici služe kao sredstvo naglašavanja emocija u dijalogu i autor se nerijetko koristi ovom jezičkom vrstom kako bi upotpunio napisani tekst i vjerno preslikao stvarni govor.

b) Složeni ili nepravi uzvici (Interiezioni improprie)

U drugu skupinu spadaju *složeni* uzvici koje čini jedna leksema i izdvajamo neke od njih: *Bene! Accidenti! Peccato! Maledizione! Forza! Ferma! Presto! Basta! Attenti!* Ovi uzvici koriste se u situacijama ohrabrenja nekoga, izražavanja pretjerane sreće, tuge ili ljutnje, ali i kao znak da je trenutak da se okonča prethodna radnja ili da slijedi neka opasnost. Prema semantičkom kriteriju upotreba ovih uzvika služi za oblikovanje dalje komunikacije među govornicima.³ Prevod datih uzvika na bosanski jezik redom glasi: *Uredu! Dođavola! Šteta! Prokletstvo! Naprijed! Stani! Brzo! Dosta! Pazi!* Kao i prethodna, i ova vrsta uzvika se nalazi na inicijalnoj poziciji rečenice ili je nerijetko nositelj čitavog rečeničnog smisla.

Nepravi ili *složeni* uzvici nose taj naziv budući da se radi o leksemama koje pripadaju drugim i različitim vrstama riječi; neki od njih su imenice, pridjevi, prilozi i glagoli. Ipak, u ovakvim i sličnim kontekstima njihova funkcija podudarna je sa funkcijom uzvika. Kako je već ranije napomenuto, pomoću njih naglašava se stanje sreće, tuge ili ljutnje, ali i kao znak preusmjerenja diskusije ili njenog okončanja.

³ KOVAČEVIĆ, Ana (2008), Isto, strana 89.

Primjer 1.

A: *Giovanotto, laggiù disse.*

B: *Perché non viene avanti e non spara un po' di colpi anche lei? **Forza, coraggio**, non abbia paura. Mostri a questi smidollati quello che sa fare. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 153.)*

Uzvicima *Forza!* i *Coraggio!* što u prevodu znači *Naprijed!* i *Hrabro!* evidentno se potiče sugovornik da se upusti u datu radnju bez straha od posljedica. U izdvojenom primjeru dijaloškog teksta semantička vrijednost uzvika jeste modeliranje komunikacije u smjeru ohrabrenja i povećavanja samopouzdanja kod drugog lika, te iz istog razloga autor svjesno bira ovo jezičko sredstvo zajedno sa imperativom u nastavku kako bi se osnažio sugovornik.

Primjer 2.

A: ***Risponde?!***

B: ***Certo!** Scrivere adagio adagio tutte quante le risposte. E sensate, sai, non puoi nemmeno immaginare come sensate. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 105.)*

U cilju potvrde rečenog u italijanskom jeziku upotrebljava se uzvik *Certo!* čime govornik daje do znanja da je saglasan i odobrava ono što se govori; ekvivalent u bosanskom jeziku bi glasio *Naravno!* U ovom primjeru primarna funkcija uzvika je iskazivanje potvrdnog odgovora na postavljeno pitanje, te se na ovaj način sugovornik lišava svake sumnje da je moglo biti drugačije.

Primjer 3.

A: ***Caspita** borbottò, controllando l'ora. Sono le due e un quarto. Bisogna proprio che vada, se no chi si sveglia domattina? (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 146.)*

Ukoliko se u iskazu želi izraziti zaprepaštenost, čuđenje, nervoza ili pak ljutnja primjenjuje se uzvik *Caspita!* ili *Dođavola!* U italijanskom jeziku sličan ovome postoji uzvik *Accidenti!* koji je nešto blaža varijanta, budući da uzvik *Caspita!* sadrži vulgarnu crtu. Iz datog primjera primjećuje se da govornik koristi ovaj uzvik kako bi predočio vlastito zaprepaštenje o nedostatku vremena, te kako bi nagovijestio sugovorniku skori završetak razgovora.

c) Uzvični izrazi (Locuzioni interiettive o esclamative)

U italijanskom jeziku razlikuju se uzvici koji se jezički mogu klasificirati kao *uzvični izrazi*, pa ćemo im ostaviti takav naziv kako bismo izbjegli nespretno prevođenje. Ova vrsta *uzvičnih izraza* sačinjena je od više leksičkih jedinica i obično djeluje vrlo samostalno ili prethodi nekim drugim sintaksičkim cjelinama. U odnosu na prethodne dvije skupine razlikuju se po broju elemenata i lahko su uočljive u tekstu: *Santo cielo! Per amor di Dio! Al fuoco! Poveri noi! Dio mio! Mamma mia!* Njihova uloga jeste da izraze čuđenje, zahvalnost ili žaljenje. Na bosanski jezik prevodimo ih redom: *Nebesa! Za ime Boga! Vatra! Jadni mi! Bože dragi! Majko mila!*

Primjer 1.

A: *Ti sembra sul serio così deperito?*

B: ***Ma santo Dio!***, proruppi. *Se in due mesi sarò calato di dieci chili!*

A: *Ehi, là! Bada che dieci chili sono tanti!* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 142.)

Primjer 2.

A: *Beh, perché resti là impalato?* esclamò.

B: ***Santo Dio benedetto***, *sei proprio peggio di un bimbo piccolo! Prendi quella poltroncina* (intanto me la indicava), *e vieni a sederti più avanti.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 114.)

Uzvični izrazi su zasebna vrsta uzvika koji na izrazito koncizan način izražavaju emotivni stav govornika; to je zajednička crta koja odlikuje ovu vrstu riječi. U *uzvičnim izrazima* nerijetko se zaziva ime Božije i pridodaje se pridjev *santo* što u prevodu znači *sveti*. Potvrdu toga pronalazimo u izdvojenim primjerima *Ma santo Dio!* ili *Santo Dio benedetto!* koje prevodimo kao *Sveti Bože!* ili *Sveti blaženi Bože!* Napominjemo da autor upotrebom ovih uzvika u dijalozima želi naglasiti začuđenost jednog od likova.

Primjer 3.

A: *No, per carità dissi, e guardavo Alberto. Vengo immediatamente.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 112.)

Za razliku od prethodnih, izraz *Per carità!* može biti polisemičan; govornik se može služiti ovim uzvikom kako bi izrazio iznenađenost, zahvalu ili pak kazao da ga ne iritira trenutna radnja kao što je slučaj u navedenom primjeru. Na bosanskom jeziku koristi se izraz *Pobogu!* ili *Zaboga!* U svom iskazu lik koristi ovaj izraz kako bi objasnio da ne želi biti na smetnji i da uviđa cjelokupnu situaciju.

3.1.2. Glagoli

Govor lika u književnom tekstu markira se upotrebom glagola koji izražavaju govorenje: *parlare, esclamare, raccontare, dire, sottolineare, rispondere*. Prevod na bosanski jezik datih glagola glasi: *pričati, izjaviti, pripovijedati, reći, naglasiti, odgovoriti*. Glagoli govorenja kod upravnog govora prethode iskazu i njihova uloga jeste da pripreme čitaoca za iskaz ili dijalog koji slijede, ali i da informira kakvim tonalitetom bi mogao biti izrečen ili kojom je gestom popraćen tekst koji se nalazi ispred nas. Međutim, u okviru jednog dijaloga ovakvi glagoli dolaze nakon izrečenog, ali je njihova funkcija ista. Često iz oblika glagola koje autor upotrebljava saznajemo ko govori dati tekst tako smanjivši potrebu za stalnim pominjanjem imena. U romanu koji je predmet naše analize glagoli koji su u prvom licu jednine odnose se na govor autora koji i je sam učesnik radnje, a o čemu će svakako biti riječi u nastavku.

Primjer 1.

A: *Allora vuoi, o non vuoi? incalzò Micòl.*

B: *Ma... non so... cominciai a dire, accennando al muro. **Mi sembra molto alto.***

A: *Perché non hai visto bene ribatté impaziente.*

B: *Guarda là..., e là, e puntava il dito per farmi osservare. **C'è una quantità di tacche, e perfino un chiodo, quassù in cima. L'ho piantato io.***

A: *Sì, gli appigli ci sarebbero, per esserci mormorai incerto, ma...*

B: *Appigli?! mi interruppe, scoppiando a ridere. **Io per me le chiamo tacche.***

A: *Male, perché si chiamano appigli insistei, testardo e acido. **Si vede che non sei mai stata in montagna.*** (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 30.)

U ovom izdvojenom dijalogu glagoli govorenja dolaze poslije iskaza i dodatno objašnjavaju pobliže kakav je govor likova. Bassani nastoji tako približiti napisani tekst stvarnom govoru naglašavajući mrmljanje, isprekidanost rečenica ili pak spontanost koja se sreće u realnom svijetu. Izdvojeni glagoli služe kao sredstvo predočavanja čitaocu na koji način likovi izgovaraju svoj tekst. Glagolom *incalzare*, što znači *tjerati*, *siliti*, sugerira se nestrpljivo iščekivanje i primorava se sugovornik na što brži i jasniji odgovor. Jasno se očituje da je sugovornik nesiguran iz njegove replike, ali i iz konstrukcije *cominciare a dire* kojom se želi dobiti na vremenu, a ovu strukturu prevodimo na bosanski semikopulativnim glagolom *početi govoriti*. Na početku dijaloga autor ističe ime Micòl, tako da u nastavku spretno izbjegava ponavljanje, dok će čitaoci biti upućeni da je svaki naredni glagol u trećem licu jednine zapravo tekst koji izgovara ovaj lik. Nestrpljenje koje osjeća Micòl autor demonstrira glagolom *ribattere* ili *odvratiti*, *opovrgnuti*, dok se u ovom kontekstu razumijeva kao *naprasno odgovoriti*; glagol i njegovo značenje pojačava se i pridjevom *impaziente* – *nestrpljiva*. Nadalje, glagol *mormorare* u prvom licu jednine ovdje prevodimo kao *mrmljati*, dok je primarno značenje glagola *šaputati*. S druge strane, ženski lik spremno *prekida* svog sugovornika što se doznaje iz njenog teksta, ali i upotrebom glagola *interrompere* koji se našao među njene dvije rečenice i tako slikovito prikazujući čitaocu prekide u govoru. Glagol *insistere* ili *insistirati* precizira novonastalu sigurnost drugog lika uz pridjeve *testardo* i *acido*, tj. *tvrdoglav* i *namćorast*.

Potvrđuje se da značenje glagola uveliko zavisi od konteksta, u ovom slučaju dijaloga, te da služe kao neka vrsta dopune samom iskazu, tako da čitaocima dočara dijalog što stvarnije.

Primjer 2.

A: *Vogliamo provare un set? gridò.*

B: *Proviamo pure borbottò l'altro. Quanti games di vantaggio potrei avere?*

C: *Neanche uno ribatté Micòl, accigliata. Posso concederti al massimo il vantaggio del servizio. Servi, su! (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 124.)*

Slično kao u prethodnom primjeru, glagoli govorenja predočavaju tonalitet prethodno kazane rečenice. Dijalog započinje pitanjem i glasnim obraćanjem jednog od likova što se očituje glagolom *gridare*, tj. *vikati*; upotreba ovog glagola ima stilsku vrijednost budući da se koristi kao

sredstvo koje bi označilo uvod ili, tačnije rečeno, početak razgovora. Upotrebom glagola *borbottare* što znači *mrmljati* iskazuje se nesigurnost u odgovoru, dok se glagol *ribattere*, tj. *odgovoriti*, *odvratiti* odlikuje otresitošću govora.

Primjer 3.

A: *Ehi, dottore diceva, con intonazione marcatamente nasale, badi che in casa c'è un amico che l'aspetta.*

B: *Un amico? fece Malnate, freddo. E chi sarebbe?*

A: *Vada, vada.... lo incoraggiò l'altro. Ho detto un amico. Alto, grosso, più alto e più grosso che mai forse per effetto del soffitto basso, Malnate apparve sulla soglia.*

B: *Ma va'! esclamò, sgranando gli occhi per lo stupore e aggiustandosi le lenti sul naso. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 133.)*

Glagol *dire* se ovdje upotrebljava u svom primarnom značenju *reći*, ali je važnije istaknuti da je njegova uloga opisivanje načina na koji je nešto izrečeno *con intonazione marcatamente nasale* što u prevodu znači *sa izraženom nazalnom intonacijom*. Primjetno je da autor teksta u nekim prilikama upotrebljava glagol *fare* za čin govorenja. Osnovno značenje glagola *fare* jeste *činiti nešto*, ali se u značenju *govoriti* javlja u neformalnom govoru i odlika je razgovornog stila. U ovom primjeru glagol *esclamare* – *povikati* sadrži određenu stilsku vrijednost budući da se njime dodatno naglašava uzvična rečenica koja mu prethodi iz upravnog govora, kao i cijela konstrukcija nakon toga *sgranando gli occhi per lo stupore* koju prevodimo *razgolačivši oči od iznenađenja*.

Kako smo već imali priliku uvidjeti, glagoli govorenja upotpunjeni su drugim vrstama riječi i cijelim sintagmama koje se odnose na način kazivanja, ali i na stavove, osjećaje i gestove likova, te tako predočavaju čitaocu potpuniju sliku. Autorova namjera jeste približiti likove i njihov govor svakodnevnom i neformalnom razgovoru i ovim jezičkim sredstvima pokušava napisani dijalog učiniti spontanim, nekada zbunjenim ili ljutitim kako bi djelovalo da lik stvara i izgovara rečenicu u datom trenutku. Jedan stvarni razgovor nije u potpunosti tečan, naprotiv,

ispunjen je prekidima, pauzama ili pak smijehom. Izdvajamo primjere gdje se očituje koliko je bitno šta je rečeno, ali i na koji način.

Primjer 1.

A: *Vuoi farmi il santo piacere di star composto? sibilava lui a denti stretti, fissandomi esasperato coi suoi occhi azzurri e collerici. Nemmeno al Tempio sai comportarti come si deve. Guarda qui tuo fratello: ha quattro anni meno di te, e potrebbe insegnarti l'educazione!* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 23.)

Iz samog iskaza lika ne može se doznati previše o njegovim osjećajima, ali nas glagol *sibilare* zajedno sa cijelim izrazom *a denti stretti* upućuje da govornik nije isuviše zadovoljan novonastalom situacijom. Naime, glagol *sibilare* prevodi se našim glagolom *siktati*, dok bi u ovom primjeru više pogodovao prevod *cijediti* budući da slijedi izraz koji se prevodi *kroz stisnute zube*; adekvatan prevod glasio bi *cijedio je kroz zube* gdje je pridjev *stisnuti* suvišan budući da sam glagol pokriva većinu značenja koje stoji u originalu.

Primjer 2.

A: *Come fai chiesi, a stare lì sopra? Sembri alla finestra.*

B: *Ho sotto i piedi la mia brava scala a pioli rispose, scandendo le sillabe di «mia brava» nel suo solito, orgoglioso modo.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 28.)

Bassani se u ovom slučaju poslužio gerundivom kako bi postigao željeni efekt; sam glagol *rispondere* u značenju *odgovoriti* ne otkriva previše, ali iz onog što je uslijedilo nakon toga čitalac saznaje pojedinosti u vezi sa prethodno kazanim. Na osnovu konstrukcije *scandendo le sillabe* u prevodu *naglašavajući slogove*, ističe se da je dio iskaza *mia brava* izgovoren polagano i skrećući pažnju na isto. Autor teksta koristi različite jezičke alate kako bi čitalac uistinu mogao doživjeti svaki razgovor koji likovi vode, misli koje posjeduju i osjećanja koja ih obuzimaju. Također, glagol *pitati* ili *chiedere* na italijanskom je nagovijestio da se radi o pitanju prije interpunkcijskog znaka, budući da je umetnut u jednu upitnu rečenicu.

Primjer 3.

A: *Che bisogno c'è? ribattevo io. Potresti venire fuori tu, dopo tutto.*

B: *Io, fuori?! a esclamava lei, sgranando gli occhi. E sentiamo un po', dear friend: per andare dove?*

A: *Non... non saprei... rispondevo balbettando. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 74.)*

Nadalje, glagol *ribattere* se i ovdje pojavljuje u dosad uobičajenom tonu u značenju *odvratiti* ili čak *usprotiviti* namjesto glagola *rispondere*, a sve u cilju naglašavanja iskaza. Ipak, glagol *rispondere* – *odговорiti* u ovom kraćem dijaloškom tekstu dobija ponovo svoju dopunu u vidu glagola *balbettare*, što znači *mucati*, u gerundivu. U prevodu na bosanski jezik ova konstrukcija glasila bi *odgovara mucajući*. Primjećuje se autorska naklonost ka ovoj vrsti jezičkog dodatka, čiji je glavni zadatak opisati radnju prethodnog glagola koji je u ličnom obliku.

3.1.3. Glagolski oblici

Pomoću glagolskih vremena smještamo radnju u određeni vremenski okvir, a nije izuzetak ni književni tekst. Napomenut ćemo da se glagoli govorenja koji su pratnja dijaloškog teksta najčešće navode u prošlim vremenima *passato remoto* i *imperfetto*. Upotrebom prošlih vremena daje se do znanja da je radnja već završena u trenutku kada je čitamo; ukoliko je upotrijebljen *imperfetto* znat ćemo da je radnja trajala izvjesno vrijeme u prošlosti ili da je njeno trajanje vrlo ograničeno ako je glagol napisan u obliku za *passato remoto*. Autor se opredijelio za *passato remoto* namjesto sličnog prošlog vremena *passato prossimo* što nije neobično u ovakvim tekstovima, a koje se na naš jezik prevodi aoristom, odnosno perfektom. Također, s obzirom na funkciju opisivanja radnje ili likova u djelima, romanopisci se rado koriste vremenom *imperfetto*. Uloga *imperfetta* u dijalogu jeste naznačiti da određena radnja traje sve vrijeme dok lik govori.

Primjer 1.

A: *Scusa la domanda poco... diplomatica riprese, e sorriveva, sei mai arrivato a baciarla, almeno?*

B: *Eh, sì, molte volte sospirai disperato, purtroppo per me. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 146.)*

Kao primarno značenje glagola *riprendere* navodi se *ponovo uzeti* ili *pokupiti nešto*, gdje je naglasak na prefiksu *ri-* koji označava iterativnost radnje. U datom primjeru glagol *riprendere* stoji u značenju *ponovo upitati* ili *obratiti se* i izražen je u prošlom vremenu *passato remoto* kojim se ističe njegova kratkotrajnost. Radnja glagola izraženog u *passato remoto* traje nekoliko trenutaka, dok za radnju glagola *sorridere*, u prevodu *smijati se*, izraženu u *imperfettu* znamo da je trajala duže, tačnije odvija se za vrijeme dok traje dijalog. Drugi učesnik dijaloga odgovara uz *uzdah* koji ne traje dugo i samim tim u upotrebi je *passato remoto* glagola *sospirare* ili *uzdahnuti*. Upotrebom dva različita prošla vremena autor želi skrenuti pažnju da se radnje unutar dijaloga mogu preplitati – upravo onako kako se to sreće u razgovorima stvarnih ljudi.

Primjer 2.

A: Possibile che tu sia così ignorante? esclamava. L'avrai pure studiata, al liceo, un po' di botanica!

B: Sentiamo chiedeva poi, già preparata a inarcare le sopracciglia dinanzi a qualche nuova enormità. Potrei sapere, per favore, che specie di albero Lei pensa che sia, quello laggiù? (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 59.)

Pretpostavlja se da potreba da se glagol izrazi u *imperfettu* potiče od namjere za demonstriranjem neprekidnosti radnje, što se verbalizira upravo glagolom *esclamare* – *vikati*. Dakle, jedan od likova izgovara cijeli svoj tekst povišenim tonom, što znači da nije u pitanju samo jedan uzvik, te se iz tog razloga autor radije opredijelio za *imperfetto*. Također, moguće je da autor nagoviještava čitaocu da će pitanje biti duže, tj. da će duže trajati i da je zbog toga glagol *chiedere*, na bosanskom *pitati*, izrazio u *imperfetto*.

U dijalozima se zapaža, između ostalog, i upotreba glagolskog načina *imperativa*. Kako je već poznato, imperativ je prosti lični glagolski oblik kojim se izriče naredba, zabrana, molba i rjeđe želja da se izvrši određena radnja. Pomoću imperativa likovi u dijalogu skreću pažnju sugovornika na sebe i svoj govor. U jednom od svojih radova lingvista Sreto Tanasić navodi da *upotreba imperativa u tada analiziranim djelima nije jednaka; negdje je upotreba imperativa*

*rjeđa, dok se drugdje javlja često.*⁴ Bassanijev roman obiluje dijalozima, što bi trebao biti preduslov za veću upotrebu ovog glagolskog načina, ali, kako napominje, Tanasić *ni svaki dijalog ne otvara mogućnost česte upotrebe imperativa*⁵, pa tako ovaj glagolski način u romanu *Vrt Finci-Kontinijevih* nije pretjerano izražen.

U tekstovima nerijetko nakon glagola u imperativu stoji uzvičnik koji ujedno označava vrstu rečenice, ali takvi primjeri su rijetki u ovom djelu. Na osnovu primjera uočava se da glagol u imperativu stoji na inicijalnoj poziciji u rečenici, te započinje dijalog, ali i da je imperativ ovdje često u službi zamolbe što nije njegova primarna funkcija.

Primjer 1.

A: *Guarda invece là il sandolino, e ammira, ti prego, con quanta onestà, dignità, e coraggio morale, lui ha saputo trarre dalla propria assoluta perdita di funzione tutte le conseguenze che doveva. Anche le cose muoiono, caro mio. E dunque, se anche loro devono morire, tant'è, meglio lasciarle andare. C'è molto più stile, oltre tutto, ti sembra?* (*Vrt Finci-Kontinijevih*, str. 65.)

Jedan od likova romana koristi imperativ kako bi privukao pažnju sugovornika i ukazao mu na nekoga ili nešto. Ovim glagolskim načinom počinje njegov iskaz i upotrebom glagola *guardare* što znači *gledati, posmatrati* i time se sugovorniku nameće radnja promatranja određenog objekta. Ipak, u ovom primjeru imperativom se želi izraziti više podsticaj ili molba, što dodatno objašnjava glagol *ammirare* koji prevodimo našim glagolom *diviti se*; govornik želi potaknuti onoga koji sluša da primijeti ono što možda sam ne bi uočio. Da se ovdje radi u molbi, jasno se očituje nakon glagola *ammirare* gdje stoji umetnuto *ti prego*, odnosno *molim te* na bosanskom jeziku.

⁴ TANASIĆ, Sreto (1984), "O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku", Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo

⁵ TANASIĆ, Sreto (1984), Isto.

U nastavku smo izdvojili primjere negiranog imperativa kako bismo uvidjeli koja je njegova funkcija u dijalogu. U svom radu Sreto Tanasić pominje lingvisticu Milku Ivić koja dalje ističe *da negirani imperativ ima dvije funkcije: prekid radnje ili upozorenje.*⁶ Na osnovu tekstualnog okvira može se procijeniti da li je imperativ u rečenici u jednoj ili drugoj službi.

Primjer 2.

A: *Non andarci più, a casa loro. Ricomincia a studiare, occupati di qualcosa, mettiti magari a dare delle lezioni private, che sento dire in giro che ce n'è tanta richiesta... E non andarci più. È più da uomo, fra l'altro.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 151.)

U datom primjeru zapovijedni način iskazuje upozorenje; govornik upozorava sugovornika da ne ponavlja pomenutu radnju upotrijebivši negaciju i glagol *andare*, u prevodu *ići*, te dodavši česticu *ci* koja ovdje vrši funkciju priloga za mjesto. Cijeli izraz možemo prevesti: *Ne idi tamo!* Ako promatramo šire, uvidjet ćemo da govornik želi ukazati sugovorniku da ono što čini nije dobro za njega, te se ovaj oblik imperativa može tumačiti i kao savjet u širem smislu. Bassani daje prednost imperativu nad drugim glagolskim oblicima smatrajući da će izrečeno lakše i sigurnije doprijeti do onoga kome se govori. Također, pri samom kraju iskaza ponavlja se negirani imperativ istog glagola. Na taj način podvlači se već rečeno kao da je autor smatrao neophodnim ponoviti upozorenje.

Primjer 3.

A: *Sei... sei a letto? balbettai sconcertato, sentendomi vittima di una ingiustizia enorme.*

B: *Sicuro che ci sono, e per giunta sotto le lenzuola. Confessa: ti rifiuti di venire per paura dell'influenza.*

A: *No, no, Micòl risposi amaramente. Non farmi più fifone di quello che sono. Mi meravigliava soltanto che tu mi accusassi di averti dimenticata, quando invece... Non so se ti ricordi seguitai, con la voce che mi si velava, ma prima che tu partissi per Venezia telefonarti*

⁶ TANASIĆ, Sreto (1984), Isto.

era facilissimo, mentre adesso, devi ammetterlo, è diventata una specie d'impresa. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 112.)

Za razliku od prethodnog primjera, imperativ se u ovom primjeru koristi kao znak prekida radnje. Jedan od likova zahtijeva od sugovornika da okonča trenutnu radnju i pritom koristi glagol *fare* ili *činiti* koji je dio cjeline *fare fífone*. U prevodu na naš jezik imenica *fífone* znači *kukavica*, tako da bi cijeli izraz u imperativu glasio: *Ne pravi od mene kukavicu (veću nego što jesam)*! I ovdje je dio cjeline lična zamjenica *mi* koju ne izostavljamo u prevodu. Zapovijedni način je u ovom slučaju pokazatelj skorog okončanja radnje ili bar želje za istim; imperativom lik naglašava da mu trenutno stanje ne prija i priželjkuje promjenu u budućnosti.

3.2. Pregled gramatike dijaloga: sintaksa

Poseban je izazov analizirati sklop rečenica u književnim djelima, a naročito romanima. U romanima se može posmatrati stilematičnost koja zapravo predstavlja neuobičajenost forme rečenice ili stilogenost koja se bavi funkcionalnom vrijednosti rečeničnih konstrukcija.⁷ Analizirajući sintaksu dijaloga brzo se uočavaju osobine poput nedorečenosti, spontanosti, prekidanja ili pak skraćivanja, tačnije prepoznajemo ih kao odlike živog govora.

3.2.1. Eliptične i nominativne rečenice

Ova dva tipa rečenica prepoznaju se kao stilsko dotjerivanje teksta i odlikuju se oduzimanjem rečeničnih članova, obično predikata, pri čemu rečenica dobija na efektivnosti. U eliptičnim rečenicama nedostaju elementi poput glagola, te na taj način tekst dobija stilsku izražajnost i usmjerava pažnju čitaoca. Nominativne rečenice su sačinjene od jednog ili dva supstantiva koji nekada mogu vršiti funkciju predikata u rečenici. Iz Bassanijevog romana izdvajamo primjere eliptičnih rečenica i nominativnih rečenica koje pronalazimo u dijalozima, budući da nas ponajviše zanima taj segment djela.

⁷ PURIŠ, Bernisa (2010), "Ekspresivna sintaksa u književnoumjetničkom tekstu", Post scriptum, broj 1, strana 24.

Primjer 1.

A: *E allora, visto che si tratta del caldo, perché non vai una quindicina di giorni in montagna?*

B: *In montagna d'agosto? Per carità. E poi... (qui sorrise), ... e poi, Juden sind dappertutto unerwünscht. Te ne sei scordato?*

A: *Storie. A San Martino di Castrozza per esempio no. A San Martino ci si può ancora andare, come del resto anche al Lido di Venezia, agli Alberoni... C'era sul Corriere della Sera la settimana scorsa. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 141.)*

Nominativna rečenica *Storie*. u dijalogu zamjenjuje glagol *essere* što znači *biti* i potencijalni rečenični dodatak u vidu subjekta; potpuna rečenica glasila bi *Sono le storie* ili *To su izmišljotine*. U ovom primjeru sostantivni element *storia* stoji u prenesenom značenju *laž, izmišljotina* čije značenje se potvrđuje u nastavku dijaloga. Eliminiranjem ostalih članova u rečenici jedan od likova želi hitro odgovoriti na pitanje i demantirati navedeno, te se ne želi zadržavati na prvoj negaciji, već nastavlja sa objašnjenjima u svom govoru. Upotrebom nominativne rečenice privlači se pažnja sugovornika koji je, zajedno sa čitaocem, u iščekivanju pojašnjenja.

Primjer 2.

A: *Beh... diciamo tre o quattro. Anzi cinque, per la precisione... Ma tutti piccoli flirts, intendiamoci, cose molto innocue... e anche abbastanza barbose.*

B: *Flirts come?*

A: *Ma sì... gran passeggiate al Lido... due o tre Torcelli... qualche bacio ogni tanto... molta mano nella mano... e molto cinematografo. Orge di cinematografo.*

B: *Sempre con dei compagni di scuola?*

A: *Più o meno. (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 121.)*

U eliptičnim rečenicama nerijetko se reduciraju predikati, dok se radnja realizira u vidu leksičke zamjene. U ovom primjeru namjesto predikata Bassani je posegnuo za imenicama koje u sebi sadrže isto leksičko jezgro. Imenica *passeggiate* ili *šetnje* stoji umjesto srodnog glagola

passaggiare, što znači *šetati*, ili pak konstrukcije *fare passeggiate* u prevodu *ići u šetnju*. Informacija o radnji svakako stiže do čitaoca, ali je u ovom slučaju naglašenija nego što bi to bilo u predikativnoj rečenici. Autor u nastavku zadržava isti obrazac i koristi imenicu *bacio*, u prevodu *poljubac*, namjesto glagola *baciare* ili *poljubiti*. Glagol *baciare* ovdje je izbjegnuto upotrebom sintagme *qualche bacio*, tj. *poneki poljubac*, ali i drugi predikati. U ovoj eliptičnoj strukturi eliminiran je i glagol *succedere*, koji prevodimo našim glagolom *desiti se*, ili neki slični njemu i tako se zadržala nepredikativna cjelina. Nadalje, eliptičnost se očuvala i u konstrukciji *mano nella mano*, koju prevodimo doslovice *ruka u ruci*, a koja podrazumijeva glagol *tenere* ili *držati* koji je ovdje reduciran. U originalu moguće je ostaviti ovako složenu konstrukciju, ali prevod na naš jezik zahtijeva, u najmanju ruku, glagolsku imenicu *držanje* kako bi razumijevanje napisanog bilo potpuno. Iz sostantiva *cinematografo* nagađa se po već viđenom obrascu da se govori o radnji *andare al cinema*, u prevodu *ići u kino*, i da je autor želio dodatno sažeti rečeno kako se iskaz bliži kraju. Imenica *cinematografo* rjeđe je u upotrebi u savremenom jeziku i znači isto što i *cinema*. Ipak, cjelina je već isuviše pojednostavljena da bi se upotrijebila kraća leksema, te je pisac posegnuo za onom dužom, ne bi li finalni element izgledao istovjetan prethodnim.

Eliptične rečenice su bazirane na leksičkom jezgru i odlikuju se ekspresivnom vrijednošću i njihova upotreba pridonosi efektivnosti izrečenog u dijalogu. Bassani ostaje dosljedan i ne mijenja svoj naum u izdvojenom primjeru dijaloga i svjesno eliminira neke rečenične članove kako bi naglasio iskaz. Budući da su eliptične rečenice *svedene na informativno težište riječi*⁸, primarni cilj jeste prenošenje poruke, ali se u prvi plan uvijek stavlja izražajnost kojom se ističe ova sintaksička forma. Također, koristeći se ovakvom postavkom, autor dobija na prostoru u iskazu i drži pažnju čitaoca do kraja.

Primjer 3.

A: Mi rendo conto di darti un dolore, ma non ne ho il minimo dubbio. Hai già preso la tesi?

B: Per prenderla l'ho presa: su Emily Dickinson, sai, quella poetessa americana dell'Ottocento, quella specie di donna terribile... Ma come si fa? Dovrei stare alle costole del professore, passare a Venezia degli interi quindici giorni, mentre a me, la Perla della Laguna, dopo un

⁸ PURIŠ, Bernisa (2010), Isto, strana 25.

po'... In tutti questi anni ci sono rimasta il minimo necessario. Inoltre, francamente, studiare non è mai stato il mio forte.

A: *Bugiarda. Bugiarda e snob.*

B: *Ma no, giuro. E quest'autunno, di mettermi lì buona buona me la sento ancora meno. Lo sai che cosa mi piacerebbe fare, caro te, invece che seppellirmi in biblioteca?* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 42.)

Nominativnim rečenicama se u romanima obično izriče stanje u prirodi, dok se iste u dijalozima koriste u obraćanju jednog lika prema drugom. U izdvojenom dijalogu jedna nominativna rečenica slijedi drugu i proširuje je ponovo sa sostantivom. Imenica *bugiarda* što u prevodu znači *lažljivica* čini prvu sostantivnu cjelinu, a njena dopuna u drugoj nominativnoj strukturi dolazi odmah zatim u vidu imenice *snob* koja je internacionalizam. U ovom slučaju izostavlja se glagol *essere* ili *biti* koji bi zajedno sa ovim imenicama činio imenski predikat u rečenicama. Sažimajući svoj iskaz jedan od likova želi izraziti nezadovoljstvo i izreći mišljenje, te kao da ne želi trošiti previše riječi, koristi veoma koncizne oblike.

3.3. Jezik dijaloga: leksika

Dijalog je govorna manifestacija jezika i karakterizira ga neformalnost, spontanost i nepripremljenost. Razgovor u takvom obliku prenosi se u književno djelo, a stil kojim se govori naziva se kolokvijalnim ili upravo neformalnim. Ipak, o stilovima će biti više govora u nastavku. Neformalna usmena komunikacija često je ispunjena žargonizmima, dijalektizmima, specifičnom frazeologijom, pa i raznim pejorativnim izrazima. Žargon se obično promatra kao tipičan govor mlađih naraštaja iz urbanih sredina. U razgovorima likova Bassanijevog djela prepoznat ćemo žargonske izraze, ali napominjemo da oni neće biti tako učestali. Naime, ako pomnije analiziramo leksiku dijaloga u romanu *Vrt Finci-Kontinijevih* primijetit ćemo da je govor mladih, ali visokoobrazovanih i visokopozicioniranih, likova ispunjen leksemama i izrazima na stranim jezicima čime oni potvrđuju svoje mjesto u radničkoj hijerarhiji. U tom slučaju leksika se pažljivo bira, budući da je to pokazatelj stepena obrazovanja i bogatstva. Nerijetko se uvrste sintagme ili kraće rečenice na engleskom *dear friend* ili *poor Emily* što u prevodu znači *dragi prijatelju* i *jadna Emily*, te stihovi na francuskom jeziku *Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui*

što znači *Andeo, živahan i lijep danas*.⁹ Također, upotrebom nekih leksema na hebrejskom jeziku odaje se čitaocu kojoj religiji pripadaju likovi. Strane riječi uvijek su naglašene kurzivom u tekstu, a neke od njih na hebrejskom su *musafir* ili *gost* na bosanskom jeziku, te izraz *stare callada* što znači *šutjeti*.¹⁰ Iz leksike dijaloga se očituje da likovi koji koriste više stranih riječi pripadaju višem staležu i da je njihov leksički opus stiliziran i blizak standardnoj normi, dok likovi čije rečenice su prostije i leksika je jednostavnija, gdje se potkrade i pokoji žargonizam, dio su nižeg i siromašnijeg društvenog sloja. Jedan od muških likova koji ne pripada porodici Finci-Kontinijevih koristi žargonski izraz *prendere una scuffia (terribile)*, što bi odgovaralo našem *zaljubiti se preko ušiju*.¹¹

4. LINGVISTIČKA STILISTIKA

Važno je napomenuti da odabranu temu obrađujemo velikim dijelom sa aspekta stilistike kao nauke, te se u nastavku navode i objašnjavaju najznačajniji pojmovi koji se vežu za ovo polje jezika. U okviru ovog rada ponajviše nas zanimaju **funkcije dijaloga** u jednom književnom djelu koje ćemo nešto kasnije pokušati objasniti koristeći se utvrđenim definicijama navedenih **jezičkih** funkcija, budući da dijalog nije ništa drugo do komunikacijski čin.

Stil je *odabrani način kako se nešto radi*.¹² Individua ili grupa bira svoj način za izvršenje neke radnje i tako markira sebe i svoj proizvod. Muzički sastav/pojedinac bira svoj *stil* pjesama po kojem će kasnije postati prepoznatljiv i istaknuti se u odnosu na ostale slične sebi. Slično je i u književnosti – pisac bira svoj način izražavanja u djelima i čitaoci već unaprijed znaju o kakvom *stilu pisanja* je riječ. U ovoj prilici može se napraviti i prva podjela gdje stil

⁹ <https://lyricstranslate.com/en/le-vierge-le-vivace-et-le-bel-aujourd'hui-virgin-lively-and-handsome-today.html>

¹⁰ GROSSO-ACTIS, Maurice (2007), *Saggi su Bassani*, Aracne editrice, Rim

¹¹ http://www.treccani.it/vocabolario/scuffia1_%28Sinonimi-e-Contrari%29/

¹² KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

pojedince nazivamo *individualnim stilom*¹³, dok je sa druge strane *grupni stil*¹⁴ koji može obuhvatati stil jedne epohe ili jednu kompletnu oblast.

Lingvistička stilistika je naučna disciplina koja oblikuje dati tekst, stilizira ga i razgraničava vrste tekstova. Oblast proučavanja lingvističke stilistike jesu karakteristike pisanog, ali i govornog jezika – stilske figure, specifična leksika i sintaksa, te određivanje žanrova. Širok je spektar načina, odnosno stilova izražavanja u jeziku što govorniku otvara veliki broj mogućnosti da vlastiti iskaz oboji shodno kontekstu i raspoloženju. Jedan od načina da govornik da svom iskazu određeni prizvuk jeste dodavanje emotivnog ili vlastitog osjećaja osnovnom značenju iskaza. U tom slučaju govorimo o pojmu *konotacije*, tj. ukoliko njegov/njen iskaz nosi subjektivno ili dodatno značenje pored osnovnog. Suprotno tome jeste *denotacija* – osnovno ili objektivno značenje iskaza. Lingvistička stilistika grana se na nekolicinu funkcionalnih stilova, te izdvajamo one koji su bliski našoj tematici.

4.1. Književnoumjetnički funkcionalni stil

Jezik podliježe analizi, pa tako sve napisano i izgovoreno može se promatrati sa stanovišta nauke. Književni tekstovi odlikuju se, prije svega, svojom umjetničkom vrijednošću, ali su i obiman izvor iz kojeg se može crpiti materijal za jezičku analizu. Ovakva vrsta tekstova kvalitativno se razlikuje od teksta administrativnog ili žurnalističkog stila po svojoj kreativnosti i stilskoj dotjeranosti. Kada govorimo o kreativnosti, ne možemo a da ne spomenemo umjetničku slobodu koja stoji na raspolaganju autoru jednog književnog djela naspram striktnih pravila koja se nameću jednom novinaru ili pak pravniku koji sastavlja određeni administrativni dokument. Iz te slobode rađa se i kršenje nekih pravila koja su strogo postavljena u drugim funkcionalnim stilovima, a koja bi osujetila inovativnost i senzibilnost jednog pisca ili pjesnika. U okviru ovog funkcionalnog stila razlikujemo tri podstila: podstil proze, podstil poezije, podstil drame.¹⁵ Roman po svojim obilježjima pripada književnoumjetničkom stilu, a pronalazi se nadasve kao

¹³ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

¹⁴ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

¹⁵ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

prozni stil. Dijalog se u ovom slučaju navodi kao *tuđ govor*, viđen očima stilistike i objašnjava stilske osobine istog u proznom tekstu.

4.1.1. Prozni podstil: kazivanje i efekt pričanja na stranom jeziku

U svom radu *Lingvistička stilistika* lingvistica Katnić-Bakaršić navodi da se u proznom podstilu nameću *tuđ govor* i *karakterizacija likova* kao posebno značajni segmenti ovog podstila. Kako je već ranije napomenuto, *tuđ govor* ili govor likova općenito u romanima obilježen je kao upravni govor i predstavlja iskaz jednog od likova. Autor ima mogućnost dopune tog iskaza u vidu komentara ili pojašnjenja koji nisu mogli biti prikazani unutar navodnika.¹⁶ Bilo je govora upravo o glagolima i izrazima koji dolaze nakon izrečenog, a koji dodatno objašnjavaju iskaz. Također, ovaj roman izuzetan je i zbog svoje forme u kojoj je pisan.

a) Kazivanje

Roman *Vrt Finci-Kontinijevih* pisan je u *ja-formi*, što znači da je autor i sam učesnik radnje i ponaša se kao jedan od likova. Važno je napomenuti da se pisanje u prvom licu zadržava od početka do konca. Morfološki nastavci su ključni za ovaj segment – svi glagoli u prvom licu odnose se na pisca sudionika i na taj način se čitalac sve vrijeme podsjeća na postojanje istog. Autor u romanu iznosi svoja mišljenja, stavove, osjećaje prema drugim likovima, ali redovno učestvuje i u dijalozima. Takva forma pričanja naziva se još *kazivanje*. U djelima gdje je pisac fikcionalni lik, autorski govor prestaje da postoji. Autorski tekst predstavlja dio u kojem se primjećuje udaljavanje od likova i radnje, tj. čitalac postaje svjestan neuobičajene autorske intervencije u romanu. Potpuno stapanje autora sa djelom odiše posebnom stilogenošću. Za stilistiku su važni elementi koji će proizvesti svojevrsni stilski efekt.¹⁷ Upotrijebivši *ja-formu* ili *kazivanje* autor ruši barijeru između stvarnog i vještački stvorenog, stvara sliku živog i kolokvijalnog govora i nudi čitaocu priliku da doživi napisano.

Primjer 1.

¹⁶ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

¹⁷ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

A: *E da dove viene domandai, la bella novità?*

B: *Non è che un gioco interloquì il professor Ermanno, posandomi una mano sul braccio e scuotendo il capo. Roba che Micòl ha portato giù da Venezia.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 105.)

Pokazatelj da autor aktivno sudjeluje u radnji i dijalogu jeste glagol *domandare* ili *pitati* u prvom licu jednine prošlog vremena. Nastoji se sugerirati njegovo prisustvo i obraćanje drugom liku. Zanimljiva je činjenica da se autorovo ime Giorgio ne pominje niti jednom u čitavom djelu, a drugi likovi mu se obraćaju ili ga dozivaju koristeći ličnu zamjenicu za drugo lice jednine. U nastavku naznačen je *autorski govor* – pojašnjenje koje ostavlja pisac u namjeri da rasvijetli postupak sugovornika. Umetnutu rečenicu *interloquì il professor Ermanno, posandomi una mano sul braccio e scuotendo il capo* prevodimo *prekide (me) profesor Ermano, stavivši ruku na moje rame i odmahujući glavom*. Komentar ovakve vrste ne može postojati u dijalogu i zato je neophodna intervencija ili autorski govor.

Primjer 2.

A: *Per me te lo giuro subito. Ma mi crederesti?*

B: *No.*

A: *Tanto peggio per te, allora!*

B: *Certo, tanto peggio per me. Però, se potessi davvero crederci...*

A: *Che cosa faresti? Sentiamo.*

B: *Oh, cose sempre molto normali, banali, ecco il guaio! Queste, per esempio.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 128.)

U romanu kao proznom tekstu postoje dijelovi koji bi se mogli svrstati u drugi žanr. Primjeri upravnog govora ili dijaloga gdje se smjenjuju replike likova i koji su lišeni autorskog teksta podsjećaju na dramski tekst. Ovakav tip dijaloga u romanu blizak je formom i značenjem dramskom žanru, odnosno preuzima njegove stilske karakteristike i približava govor likova čitaocu.

b) Efekt pričanja na stranom jeziku

Uvođenje različitih elemenata u jedan prozni tekst pridonosi stilskoj markiranosti samog djela. Roman je izvorno pisan na italijanskom jeziku, ali se nerijetko pojavljuju lekseme, sintgame ili čitave rečenice na njemačkom, francuskom i hebrejskom jeziku. Također, već je bilo

govora o leksici koja se ističe na osnovu drugačijeg jezika i razlozima zbog kojih su likovi radije koristili lekseme na stranom jeziku nego na italijanskom. Upotreba stranih jezika ima poseban stilski efekt i u ovom slučaju je u službi govorne karakterizacije likova. Element stranog jezika obično autoru služi za prikazivanje određenog perioda.¹⁸ Radnju svog romana *Vrt Finci-Kontinijevih* Bassani smješta u razdoblje prije Drugog svjetskog rata i fašističkog režima u njegovom punom jeku u Italiji, a gdje njemački jezik koji se pojavljuje tada u Italiji sve više i potom u dijalozima Bassanijevog romana treba da naglasi dolazak opasnosti po jevrejski narod koji se osjećaju sve manje sigurnim i nepoželjnim. U jednom dijalogu navodi se rečenica *Juden sind dappertutto unerwünscht* (Bassani, 1980: 141) ili *Jevreji su svuda nepoželjni* koja kroz jezik i značenje oslikava u daljini dolazak njemačke dominacije i loše ideologije. Pomoću ovog naputka, čitalac lahko može pratiti vremenski okvir u kojem se dešava radnja, kao i nepovoljni položaj nekih likova. Sa druge strane, francuski jezik i njegova upotreba tradicionalno predstavlja aristokraciju i imućstvo, te ga najčešće koriste likovi koji pripadaju visokom sloju društva. Od leksema na francuskom jeziku koje se pojavljuju u govoru likova izdvajamo *champagne, chauffeur, verve, chaises longues* što u prevodu redom znači *šampanjac, vozač, elan, ležaljke*. Važno je spomenuti da umetanje njemačkog, francuskog ili nekog drugog jezika označava, pored svega, i bilingvizam govornika, budući da njihov položaj ne podrazumijeva samo materijalnu prednost već i visok stepen obrazovanja koje se stiče u privatnim školama. Iz sličnog razloga, u dijalozima su nerijetko prisutne i cijele rečenice na engleskom jeziku poput *You are fishing for compliments* (Bassani, 1980: 121) odnosno *Ti očekuješ komplimente*, što se opet referira na jednog od likova koji studira englesku književnost. Često se pominju vlastita imena ili nazivi djela u izvornom obliku na engleskom jeziku poput Spencer Tracy, Herman Melville ili *Moby Dick, Bartleby (the Scrivener: A Story of Wall Street), The Piazza Tales* koja dodatno karakteriziraju likove, odnosno njihova polja interesovanja. Po uzoru na prethodne primjere, i hebrejski jezik služi za ilustraciju i simbol je religijske pripadnosti. Likovi koriste lekseme kao što su: *talèd, mignàn, sefarim, haltùd*. Upotreba stranih jezika u dijalogu je vješto stilsko sredstvo i čitalac kreira slike i raspoznaje identitete likova na osnovu njihovog govora.

¹⁸ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

Strani jezici i njihovo prepletanje mogu također biti stilski dojmljivi, a u zavisnosti od autorovih namjera mogu izazvati duhovit ili ironičan stav. Stoga je izrazito zanimljivo promatrati kombiniranje dva jezika u govoru jednog lika. U rečenici *Cossa xé che stas meldando? Su, Giulio, alevantate, ajde! E procura de far star in pie anca il chico*; (Bassani, 1980: 23) jedan dijalekt italijanskog jezika se miješa sa španskim jezikom odražava zbunjenost lika, te proizvodi komičan efekt.

S druge strane, zadatak stvaranja i uvođenja izmišljenog jezika u djelo pripada autoru. Pisac je taj koji stvara i piše roman i upravlja jezikom ili jezicima kojim će pisati i naknadno uvoditi. Obično izmišljeni jezik autor uvodi kao nešto sasvim realno i ne pripisuje mu osobinu nečega vještački stvorenog. Međutim, ovdje su likovi ti koji navodno kreiraju *svoj* jezik i nazivaju ga *finzi-continico* ili u prevodu *finci-kontinijevski* jezik koji funkcionira kao žargon koji koriste između sebe mlađi članovi istoimene porodice. U ovom slučaju važan je autorski tekst koji upućuje da se radi o izmišljenom jeziku. Primarna stilaska funkcija ovakvog jezika u tekstu jeste stvaranje začuđenosti kod likova slušalaca i kod čitalaca. Formiranje vlastitog žargona proizlazi iz želje za nečim neobičnim, tajanstvenim ili čudnim što će kod svih ostalih izazvati zbunjenost, nemogućnost razumijevanja, a izvornim govornicima pružiti potrebnu slobodu međusobne komunikacije.

4.2. Razgovorni (konverzacijski) stil

Roman po karakteristikama pripada umjetničkom djelu i izučava se na planu književnoumjetničkog stila, ali dijalog unutar njega jeste imitacija stvarnog govora koji poprima brojne osobine razgovornog stila. Romanopisci se okreću osobinama razgovornog stila kako bi predočili što uvjerljiviji dijalog u svom djelu. Razgovorni stil obuhvata sve ono o čemu smo dosad govorili o jeziku dijaloga.

Pomenuti stil jezika karakterizira neposrednost, neformalno obraćanje, nepripremljenost, te spontanost. Lingvistica Katnić-Bakaršić navodi da se ovaj stil profilirao u nauci kada je više pažnje posvećeno upravo dijalogu koji je neodvojiv dio književnih djela.¹⁹ Svakodnevu

¹⁹ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

konverzaciju čine raznoliki elementi i često se pominju dvije grane komunikacije: verbalna i ona neverbalna. U nastavku analiziramo pojedinosti razgovornog stila, te u kojoj su mjeri dijalozima u djelima poprimili formu stila. Svakako, glavni fokus je na romanu *Vrt Finci-Kontinijevih* i dijalozima unutar istog. Verbalni ili jezički elementi koje pronalazimo više u dijalozima nego u drugim formama komunikacije jesu uzvici, poštapalice ili pozdravi. Značajan dio rada posvetili smo upravo uzvicima u dijalozima Bassanijevog romana i uočili sveprisutnost istih. Također, u govoru se često ispuštaju neki glasovi radi brzine ili nesmotrenosti. Takvo što se u dijalogu, zapisanom govoru, bilježi odabranim interpunkcijskim znakovima, obično apostrofom. Već je bilo govora o leksici dijaloga, te da je često ispunjena žargonizmima ili dijalektizmima, ali isto tako i subjektivizirana – da odaje onog ko govori i da se u spontanom okruženju kakav je dijalog određene pojedinosti ne mogu kontrolirati. Likovi u romanu pribjegavali su često leksemama iz stranih jezika koje su im međusobno bile poznate; čak iako čitalac nije upućen u značenje i prvi put čita, važno je bilo stvoriti dojam da se likovi poznaju odavno i kreirati efekt neposrednosti u dijalogu. Uobičajeno je da učesnici razgovora nerijetko relativno brzo smjenjuju temu razgovora, ponavljaju dijelove iskaza, prekidaju pričanje, oklijevaju u govoru ili prosto šute. Stoga, nije neuobičajeno da su rečenice reducirane na eliptične ili nominativne forme kako smo već uvidjeli ranije. Pomenuti elementi razgovornog stila koje srećemo u dijalogu, poput prekidanje iskaza, repeticija ili mijenjanje teme, odnose se na pričanje, tj. verbalni dio komunikacije. Ipak, kada govorimo o komuniciranju, ne smijemo izostaviti i neverbalni segment. Naročito je zanimljivo kako se neverbalni ili nejezički elementi iz usmenog oblika transformiraju u zapisani. Neverbalnim elementima razgovornog stila koje uočavamo u dijalozima možemo smatrati pauze, nedorečenost ili šutnju kao potpuni izostanak verbalne komunikacije, ali svakako kao vid odgovora sugovorniku. Oklijevanje u govoru ili nespremnost u govoru se zapisuje ponekim leksemama koje su isprekidane tačkama i koje odaju čitaocu da sugovornik duže čeka na odgovor. Neodgovaranje ili šutnja poseban je nejezički element koji nije moguće zabilježiti unutar dijaloga, ali se svakako u nastavku otkriva da jedan od likova ne zna odgovor ili ne želi nastaviti konverzaciju.

5. O FUNKCIONALNIM VRIJEDNOSTIMA DIJALOGA U DJELU GIORGIA BASSANIJA *VRT FINCI-KONTINIJEVIH*

Ruski lingvista Roman Jakobson odredio je šest jezičkih funkcija. Za svaku funkciju primarni zadatak svakako jeste prenos poruke, ali ne i jedini, već nosi sa sobom i druge izražene funkcionalne vrijednosti. Komunikacijski čin podrazumijeva pošiljaoca poruke, poruku ili kod, te primaoca poruke. Sve poruke kreću se kanalom koji može omesti prenos same poruke. U ovom slučaju pošiljalac poruke je lik koji započinje dijalog, a primalac njegov ili njen sugovornik, tačnije drugi učesnik dijaloga. Kretanje poruke kroz kanal u djelu može teći neometano, budući da autor upravlja tim razgovorom. Ukoliko likovi u knjizi komuniciraju putem telefona i dese se smetnje, takva scena zasigurno ima viši cilj u razvijanju radnje romana.

5.1. Referencijalna funkcija

Prva od tih funkcija je **referencijalna** ili denotativna **funkcija**. U okvirima ove funkcije izraženo je objektivno prenošenje poruke i lišena je emotivnih signala. Kada je u pitanju jezički izraz, koriste se obično bezlične forme, pasivne konstrukcije, tj. dominiraju neutralne i objektivizirane konstrukcije. Primarni i jedini cilj koji ima ova funkcija je dostaviti ili pojasniti informaciju primaocu. Teme o kojima se govori su obično vremenske (ne)prilike, politička situacija, historijske činjenice, tj. sve ono na što običan govornik ne može utjecati. Ova funkcija u romanu rezervirana je za opis, dok se u dijalogu rjeđe sreće emotivno lišen iskaz. Referentnu vrijednost imaju deskriptivni dijelovi u Bassanijevom djelu, dok su dijalozi uvijek prožeti konotativnom vrijednosti u vidu ličnog stava ili osjećaja jednog od likova. S obzirom na dijaloški tekst, ne možemo govoriti o referencijalnoj funkciji kao o izraženoj funkcionalnoj vrijednosti dijaloga, već kao sekundarnoj ili pratećoj nekim drugim funkcijama.

Primjer 1.

A: Un accordo tra Germania e URSS? sorrisi debolmente. No, non ci credo. Non mi sembra possibile.

B: *Staremo a vedere replicò lui, a sua volta sorridendo. Che il Signore Iddio ti ascolti!* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 23.)

U ovom primjeru izdvojenog dijaloga likovi komentiraju novonastalu situaciju na tadašnjoj političkoj sceni. U okviru prvog iskaza prenosi se poruka, što odražava referentnu vrijednost, ali se istovremeno uočavaju i emotivni stavovi govornika čime se ugrožava denotativna vrijednost. Ukoliko bismo iskaz željeli pretvoriti u poruku u potpunosti referencijalne funkcije, valjalo bi od upitne načiniti izjavnu rečenicu i ne dodavati lične emocije u nastavku. Ipak, govor likova ne odlikuje se denotacijom i teško da se u dijalogu ovog romana može primijetiti čista referencijalna funkcija.

Primjer 2.

A: *In ogni caso aggiunse, tra qualche giorno comincerà a piovere, inutile illudersi. Meglio rimandare ogni eventuale iniziativa all'anno prossimo, non pare anche a te?* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 55.)

U prvoj rečenici ovog iskaza koristi se treće lice jednine (*comincerà a piovere – počet će padati kiša*) kako bi se izrazio neutralan ton i nelična forma, tj. teži se ka denotativnom izrazu. Kao objektivan posmatrač, jedan od likova u samom iskazu govori o vremenskim nepogodama koje slijede – prenosi poruku o nečemu na što on nema utjecaja, ali je važno istaći. Može se reći da istaknuti primjer u najvećoj mjeri odgovara prethodno pomenutim karakteristikama referencijalne funkcije, čak iako dopuna u vidu konstrukcije *inutile illudersi* ili u prevodu *ne treba se zavaravati* unosi minimalni postotak emotivnog doživljaja. Naročito je to izraženo u drugoj rečenici istog iskaza gdje se do zareza kao graničnika koristi bezlična forma, a nakon toga pitanjem koje je upućeno očiglednom sugovorniku narušava konzistentna referencijalnost.

Dakle, referencijalna funkcija jezika svakako je prisutna u književnom djelu kao što je roman, ali je prevashodno rezervirana za opise koji okružuju dijalog. Budući da nas ponajviše zanima razgovor likova u djelu, razumijeva se da denotaciju ili referentnost iskaza remete osjećaji, mišljenja ili stavovi likova koji se u djelu ponašaju kao stvarna bića.

5.2. Ekspresivna (emotivna) funkcija

Za razliku od referencijalne funkcije gdje se ističe objektivnost pri prenošenju poruke, **ekspresivna** ili emotivna **funkcija** ima za cilj izraziti emocije ili stav govornika. Ekspresivna funkcija u prvi plan stavlja subjektivni doživljaj pošiljaoca poruke, te je prenošenje poruke značajno kao prenos emocija u iskazu. Iskazi su obično izrečeni u prvom licu jednine, te se nerijetko koristi leksika koja izražava sreću, tugu, bijes ili neku drugu emociju. Također, kako navodi Jakobson, ova funkcija se prepoznaje po upotrebi uzvika ili po karakterističnom duljenju vokala. Ova jezička funkcija prisutna je u književnim monolozima i dijalozima, a naročito je značajna za dramski žanr gdje ne postoji mogućnost opisa. U Bassanijevom romanu dijalozi obično započinju ekspresivnim izrazom i nerijetko izostaje odgovor sugovornika, čije se prisustvo ipak podrazumijeva. Iz navedenih primjera pokušat ćemo odgonetnuti emociju govornika, te koji su jezički elementi upotrijebljeni za emocionalno-ekspresivni iskaz.

Primjer 1.

A: *Quante smancerie, quanto haltùd!*, avrebbe commentato più tardi a tavola mio padre, con disgusto; (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 23.)

Ekspresivna funkcija se očituje u navedenom iskazu dok jedan od likova iskazuje ljutnju, bijes, pa i gađenje koje osjeća u datom trenutku. Emocije su jasno izražene već u upravnom govoru, ali autor želi otkloniti svaku moguću nesuglasicu, te koristi svoje pravo umetanja autorskog teksta i dodatnog pojašnjenja u vidu komentara. Leksika koja je iskorištena kako bi se izrazile negativne emocije jesu sostantivi *smanceria* koju prevodimo leksemama *gluposti*, *ništarije*, te *haltùd* na hebrejskom jeziku što prevodimo kao *bahatost*.²⁰ Nadalje, interpunkcijski znak na kraju odaje da se radi o poviku, tj. o emotivno obojenom izrazu. U romanu ovim primjerom ekspresivnog izraza započinje govor lika i nastavlja se u istom tonu. Emocionalno-

²⁰ GROSSO-ACTIS, Maurice (2007), Isto.

ekspresivni izrazi snažan su stilski alat kojim se pridobija pažnja čitaoca, te stoga ne iznenađuje upotreba ove jezičke funkcije u dijalozima.

Primjer 2a.

A: *No... no... non faceva che dire. Smettila... ti prego... Sii buono... No, no... può venire qualcuno... No.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 116.)

Ova vrsta jezičke funkcije lahko se uočava u tekstu; odlikuje je specifičnost duljenja vokala nekih leksema, upotreba uzvika ili ponavljanje određenih dijelova. Kako smo već ranije uvidjeli, u emocionalno-ekspresivnom izrazu prenošenje poruke nije primarno, već se teži objasniti i prikazati emocija koja se osjeća. Jedan od likova romana ponavljanjem negacije, isprekidanom sintaksom i iskazom kao takvim u cjelini želi pokazati zbunjenost, negodovanje ili strah koji osjeća u datoj situaciji. Izuzev emotivnog stava, sugovorniku se također želi dati do znanja da obustavi radnju što se smatra porukom koja je upućena drugom licu.

Primjer 2b.

A: *Ahimè! sospirai. Comunque, che cosa vuoi dire? Non capisco.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 71.)

Slično prethodnome, u govoru lika može se razumjeti zbunjenost, nerazumijevanje te neprijatna iznenađenost. Ipak, u ovom iskazu rečenični sklop nije isprekidan, ali se javlja gomilanje konstrukcija sa istim ili sličnim značenjem iz čega se očituje pomenuta zbunjenost i neshvatanje. U ovom primjeru važno je istaknuti upotrebu uzvika *Ahimè!* koji je čisti izraz emocije. Ovim uzvikom govornik obično izražava fizičku ili duhovnu bol, nelagodu ili zgražanje; u bosanskom jeziku u upotrebi su oblici *Ajme!* ili *Ajoj!* Upotreba ove vrste riječi u iskazu dostatna je za prepoznavanje ekspresivne funkcije kao takve.

Primjer 3.

A: *Ma certo che sono d'accordo! esclamò, contento di vedermi disposto ad avviare una discussione, e insieme concertato.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 39.)

U datom iskazu ispoljava se sreća, razigranost i nadasve saglasnost sa prethodno rečenim. Budući da su izrazi koji sadrže ekspresivnu funkciju prilično subjektivni, u istim dominiraju glagoli u prvom licu jednine kao što je i ovdje slučaj. Naporedo sa konstrukcijom *sono d'accordo* ili u prevodu *saglasan sam*, autor naglašava emociju u iskazu pomoću uzvika *certo* ili veznika *ma* koji je ovdje također u funkciji uzvika. Istodobno, pozitivni utisci ili emocije govornika očituju se i kroz glagol *esclamare* što znači *povikati*. Uočava se da je odabir leksema i njihov redoslijed itekako značajan u iskazu ekspresivne funkcije.

5.3. Konativna (apelativna) funkcija

Na osnovu naziva jezičkih funkcija može se dokučiti njihova svrha. Konacija je riječ latinskog porijekla i znači *poduhvat, pokušaj* za koji je potrebna odvažnost i snaga volje. Konativnim sposobnostima kod čovjeka smatraju se agresivnost, upornost ili plašljivost. Kada je u pitanju jezik, iz alternativnog naziva može se raspoznati jezička funkcionalna vrijednost. **Konativna** ili apelativna **funkcija** usmjerena je ka sugovorniku, tj. primaocu poruke. Upotreba konativne funkcije ima za cilj apelirati ili dozivati sugovornika, tačnije skrenuti pažnju na onog koji govori. U fokusu apelativne funkcije jeste animirati drugo lice i izazvati određenu reakciju. Poruka koja se odašilje ovakvim kanalom nije u središtu zanimanja. Ako se vratimo na gore navedeno, konativne sposobnosti poput agresivnosti ili plašljivosti mogu se razumjeti kao način alarmiranja sugovornika, odnosno da je u iskazu moguće primijetiti ljutnju ili strah govornika koji pomoću toga želi privući pažnju svog sugovornika. Konativnu funkciju u jezičkom smislu karakterizira korištenje vokativa, imperativa i glagola koji su u drugom licu jednine ili množine.

Primjer 1.

A: *Ehi, ma sei proprio anche cieco! fece una voce allegra di ragazza. Per via dei capelli biondi, di quel biondo particolare striato di ciocche nordiche, da fille aux cheveux de lin, che non apparteneva che a lei, riconobbi subito Micòl Finzi-Contini. (Vrt Finzi-Kontinijevih, str. 27.)*

Govor lika umetnut je u deskripciju i služi kao sredstvo preusmjeravanja pažnje na govornika. Kako se primjećuje, ženski lik tom prilikom upotrebljava uzvik *Ehi!* na inicijalnoj poziciji čija je primarna svrha dozivanje. Ovaj uzvik služi za pridobijanje pažnje nekoga ili kao odgovor na pozdrav poznate osobe. Također, iskaz ima djelimično sarkastičan prizvuk, nikako

zlonamjeran, a sve u cilju izazivanja određene reakcije kod sugovornika. Zaključak da se iskazom ne želi uvrijediti drugi lik izvodi se iz nastavka gdje se navodi *voce allegra*, tj. da je glas djevojke veseo. Valja napomenuti da se istaknutim dijelom govora ne prenosi poruka informativnog karaktera. U prilog da se radi o dijaloškom tekstu sa apelativnom funkcijom, izdvaja se i opisni dio teksta odakle čitalac dobija potvrdu da je namjera iskaza dozvati i prepoznati govornika.

Primjer 2a.

A: *Ehi, dottore diceva, con intonazione marcatamente nasale, badi che in casa c'è un amico che l'aspetta.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 133.)

Konativna funkcija se ovdje jasno izražava kroz upotrebu istog uzvika kao u prethodnom primjeru, te ponovo sa namjerom dozivanja. Međutim, važnije je spomenuti imenicu *dottore* u vokativu koji je nezvanično *padež dozivanja*, te da se oba elementa koriste kako bi prizvali i zadobili pažnju sugovornika. Također, konativna vrijednost ovog izraza ogleda se i u korištenju zapovjednog glagolskog načina. Glagol *badare* što u prevodu na naš jezik znači doslovce *paziti* ili *obratiti pažnju*, ovdje je u imperativu u trećem licu jednine budući da se sugovorniku, doktoru, obraćaju sa poštovanjem persirajući ga. U jednom relativno kratkom iskazu distribuirane su najupečatljivije odlike apelativne funkcije, kojima se želi uputiti drugo lice u trenutnu situaciju i izazvati određena reakcija. Govornik doziva doktora i ujedno ga priprema na ono što može očekivati; za razliku od prethodnih primjera, ovdje je važna i apelacija i prenošenje poruke. Uviđa se koliko je ključan odabir izvjesnih leksema i glagolskih načina, ako se želi postići određeni stilski efekt ili funkcionalnost što je ovdje slučaj.

Primjer 2b.

A: *Sta' attento, gridò a questo punto la voce già lontana di Micòl, alle mie spalle: bada che ci sono degli scalini!* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 33.)

Način obraćanja u datom primjeru se razlikuje utoliko što se apelira pri odlasku i istovremeno poziva na oprez. Ženski lik povikuje i doziva sa željom da upozori sugovornika na moguću opasnost. Kod sugovornika se želi probuditi obazrivost i tom prilikom se koristi

imperativ za drugo lice jednine, te konstrukcija *essere attento* što znači *biti pažljiv* i glagol *badare*. Ponovo se primjećuje autorova želja za insinuiranjem i unošenjem leksema koje znači *paziti, obratiti pažnju* kao znak da se radi o apelativu.

Primjer 3.

A: *Su, ragazzi faceva allora mio padre allegro e sbrigativo, schioccando le dita. Venite qua sotto!* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 24.)

Kao u prethodnim primjerima, i ovdje se očituje apelativna funkcija iskaza. Autor se iznova poslužio sličnim jezičkim elementima, te se ponovo javlja upotreba vokativa i imperativa. U ovom slučaju doziva se više sugovornika što se vidi iz leksema *ragazzi* ili *djeco* koja je u množinskom obliku i u vokativu, te iz glagola *venire* što znači *doći* koji je, kako pravila nalažu, u drugom licu množine. Isti glagol je izražen imperativom, a iskaz je na kraju naglašen interpunkcijskim znakom. Govornik želi upozoriti i ujedno opomenuti druga lica, odnosno djecu na buduće postupke. Također, onaj koji šalje poruku koristi prethodno pomenuta sredstva kako bi privukao pažnju onih koji su možda neobazrivi.

5.4. Fatička funkcija

Fokus ove jezičke funkcije je na uspostavi i održavanju govorne veze među dvjema stranama. **Fatička funkcija** ponaša se kao okidač za početak razgovora ili sredstvo za produžavanje ili prekidanje komunikacionog čina. Ova funkcija prisutna je u svakodnevnici, ali prenošenje informacija nije njena primarna osobina, već ima za cilj realizirati obično kratki dijalog među govornicima. Tipične situacije gdje se primjenjuje ova funkcija jesu pozdravi pri dolasku ili odlasku, provjera kvalitete telefonske ili internetske veze ili kraći razgovor o neutralnim temama kojima se ispunjava period čekanja. Naročito su zanimljive situacije pri susretu i korištenje pitanja *Kako si/ste?* gdje se ne očekuje precizan i tačan odgovor, nego se uspostavlja dijalog koji će se vrlo brzo okončati sa jednim od uobičajenih odgovora.²¹ Ovim

²¹ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

pitanjem neće se dobiti prava informacija, već će govornik na taj način iskazati uljudnost i poštovanje svom sugovorniku. Fatička funkcija odlično je sredstvo za razbijanje neugodne tišine kod dva govornika koji se ne poznaju dobro ili su u prolazu, a ne žele ostaviti dojam neuglednog pojedinca. U romanima gdje se susreće ova funkcija, povremeno podsjeća na dramski tekst, odnosno bez autorovih komentara ili didaskalija unutar dijaloga. S druge strane, Bassani iskaze koji imaju fatičku funkcionalnu vrijednost ispunjava komentarima koji govore o gestama njegovih likova. Također, razgovore ovog tipa autor sam prepričava čitaocu, budući da takvi dijalozi zauzimaju vrijedan prostor koji se ustupa nekim drugim funkcijama i elementima. Ova funkcija dominira pri uspostavi telefonskog poziva kada govornici provjeravaju komunikacijski kanal i kvalitetu veze. Naravno, u savremenom tehnološkom dobu ne govorimo samo o telefonima, nego o svim uređajima putem kojih se komunicira; pod pojmom *veza* podrazumijevamo telefonsku i internetsku. Kada pojedinac uputi poziv drugome, obično prvo provjerava da li postoje kojekakvi šumovi u kanalu i tom prilikom koristi jezičke konstrukcije ili izraze koji spadaju pod fatičku funkciju. Također, njegov sugovornik će prepoznati namjeru i dati do znanja ukoliko postoje smetnje, te isto tako potvrditi ispravnost i započeti razgovor.

Primjer 1.

A: *Come va? domandò infine, a voce bassa.*

Inghiottii.

B: *Così così. Sorrisi e volsi gli occhi in giro.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 116.)

Jedno od ustaljenih pitanja *Kako si?* koje se ponaša skoro kao neformalni pozdrav, vrši fatičku funkciju u razgovoru. Slično tome, javlja se i pitanje *Kako ide?* čija je semantička vrijednost istovjetna prvom obliku. Na ista pitanja odgovara se skromno i zagonetno, budući da svaki opširniji odgovor produbljuje konverzaciju i udaljava od ove jezičke funkcije. Uobičajeni odgovori na pitanja ovog tipa u većini evropskih jezika su: *Dobro, hvala! Nije loše! Tako, tako!* Sugovornik iz date konverzacije upotrijebio je treću varijantu od ponuđenih *Così così* ili *Tako, tako*, ne odajući previše informacija o svom trenutnom stanju ili osjećajima. Uspostavljanje konverzacije primarna je svrha ovog dijaloga, gdje je drugi učesnik svjestan da onaj koji mu se obraća prvenstveno želi ukloniti nelagodu koju stvara izostanak razgovora. Potvrdu tome

pronalazimo u autorskom tekstu nakon postavljenog pitanja; iz dijela *domandò infine, a voce bassa* koji prevodimo *upita konačno, tihim glasom* očituje se da se pitanjem pokreće dijalog, a ne pokazuje stvarna želja i zanimanje za stanjem ovog drugog. Također, nakon odgovora ponuđen je komentar *sorrìsi e volsi gli occhi in giro* što u prevodu znači *osmjehnu se i prevrnu očima*, čime se daje do znanja da govornici promišljeno koriste fatičku funkciju u dijalogu.

Primjer 2.

A: **Pronto** *dissi alla fine, con la voce rotta dall'emozione. Ah, sei tu?*

Era proprio la voce di Micòl. Sbadigliò.

B: **Che cosa c'è?** (*Vrt Finci-Kontinijevih*, str. 109.)

Iz romana izdvojen je kraći dijalog u kojem likovi razgovaraju telefonskim putem. Potvrdu da se dijalog ne odvija uživo, pronalazimo u prvoj leksemi *pronto* što prevodimo našim *molim*, a koja se obično izgovara pri javljanju na telefon. Ipak, uočava se iz komentara koji je uslijedio nakon *dissi alla fine, con la voce rotta dall'emozione* što znači *rekoh konačno, glasom drhtavim od emocija*, da je pozivalac zbunjen i obuzet emocijama koje ga ometaju da vodi razgovor lagodno i spontano. Izrazi koje lik-pozivalac koristi su pokazatelj da je fatička funkcija u ovom slučaju dobrodošla, kako bi vješto izbjegao neugodu koju osjeća. Sa druge strane, iz odgovora se jasno vidi da je kvaliteta veze sasvim dobra, te da je sugovornik prilično opušten i blago nezainteresiran. Glagol *sbadigliare* koji u prevodu znači *zijeovati*, stoji u trećem licu jednine i odnosi se na Micòl, tj. drugog učesnika razgovora što potvrđuje prethodno navedeno. Također, ženski lik je upotrijebivši pitanje namjesto odgovora, fokus ponovo prenio na pozivaoca. Vrlo je moguće da je pitanje bilo retoričko i da je sama Micòl željela time popuniti praznine na početku, prije nego se dalje razvije konverzacija. Retorička pitanja mogu biti također jezički elementi kojima se govornici služe kada žele samo uspostavu ili obustavu komunikacije, tj. fatičku vrijednost iskaza. Ono što karakterizira ovu funkciju, a što se uočava u ovom primjeru, jeste izostanak preciznih i konkretnih informacija u komunikaciji.

Primjer 3.

A: **Arrivederci** *la salutò Malnate. Mise una moneta sul palmo proteso della portinaia, e uscì fuori per primo. Gisella era rimasta indietro.*

B: *Ciao amore cantilenò. Torna, eh! Sbadigliava.*

C: *Ciao risposi, uscendo a mia volta.*

A: *Buona notte, signori bisbigliò rispettosa la tenutaria alle nostre spalle: e sentii che chiudeva col catenaccio.* (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 144.)

Još jedan primjer kada je u upotrebi ova funkcija jesu formule pozdravljanja. Ova funkcija služi uspostavljanju, ali i obustavi komunikacije. Razmjena pozdrava može se desiti na samom početku konverzacije ili na njenom kraju. U izdvojenom primjeru dijaloga likovi su na rastanku i upućuju jedni drugima pozdrave koji to potvrđuju. Prvi od njih formalno se obraća sa *Arrivederci* što znači *Doviđenja*, dok preostali učesnici odgovaraju neformalnim pozdravima *Ciao (amore)* ili *Buona notte* koje prevodimo našim oblicima *Ćao (ljubavi)* i *Laku noć*. Osnovni cilj koji imaju učesnici ovog dijaloga jeste okončati razgovor ne prenoseći dodatne informacije. Također, dodatna rečenica *Torna, eh* što bi značilo *Vrati se, hej* ima sporednu ulogu i pridonosi samom pozdravu. Ono što su likovi jedni drugima željeli reći, učinjeno je ranije i ovim se zaključuje trenutno druženje i razgovor.

5.5. Metajezička funkcija

Neke od odlika jezika su slojevitost, rasprostranjenost, te ambivalentnost. U jezgri jezika nalazi se govor ili komunikacija, ali to jezgro na sebi sadrži slojeve koji proučavanje jezika čine izrazito kompleksnim. Metajezik u lingvistici predstavlja jezik višeg nivoa, tj. onaj koji je nadređen prirodnom jeziku, te služi za opisivanje istog. Jednostavnije rečeno, metajezik je *gramatički jezik kojim se lingvisti služe za opis nekoga jezika (npr. gramatički broj, rod, vrijeme, subjekt, objekt itd.), kao i sredstva kojima se služi pisac rječnika kako bi definirao riječi.*²² S tim u vezi, namjena metajezika jesu terminološke oznake, tačnije metajezik predstavlja, u neku ruku, jezik neke nauke. U nekoj prirodnoj nauci, kao što je hemija, termin *element* ima jedinstveno značenje koje je nepromjenjivo. Slično tome, u fizici termini *sila* ili *polje* su fiksni, te funkcioniraju kao metajezik jedne nauke i svi oni koji se bave time moraju biti upoznati sa jednim slojem jezika, a to je naučni metajezik. Dakle, pojmovi kao što su *broj, vrijeme, element* ili *polje* postoje kao takvi u prirodnom jeziku, ali isto tako čine metajezik u nekoj naučnoj

²² <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40347>

disciplini koji je nadređen prirodnom jeziku, budući da će nam objasniti pojave u našem okruženju. U razgovornom stilu metajezik je *jezik sa specifičnim, za šire krugove relativno nepoznatim rječnikom*²³, odnosno govor unutar jedne grupe pojedinaca koji su slične dobi, zanimanja ili interesovanja. **Metajezička funkcija** usredotočena je na kod. Kada govornici koriste metajezik koji obje strane razumiju, kaže se da upotrebljavaju isti kod. Kod nije očigledan i transparentan svima, te kod govornika postoji određena doza straha da ga sugovornik možda neće shvatiti. Ukoliko dva fizičara pominju pojam *polje*, bit će im jasno o čemu je tu riječ. Ipak, ne možemo uvijek biti sigurni da naš sugovornik dolazi iz iste sfere kao mi. U iskazima gdje se primjenjuje metajezička funkcija često se dodaju i cijeli izrazi poput *Šta mislite/podrazumijevate pod tim?* ili *Ako sam dobro razumio/jela* koji će pojasniti pojam iz metajezika. Sa druge strane, u književnim tekstovima nerealno je očekivati prisutnost metajezika u vidu definicija ili objašnjenja; takvo što rezervirano je za priručnike, gramatike, rječnike i naučne tekstove. Ipak, u književnom tekstu svako citiranje predstavlja tekst o tekstu ili tekst u tekstu.²⁴ Uključivanjem citata u govor ili tekst postiže se stilski efekt, ali istovremeno se može zaključiti da li sugovornici ili čitaoci dijele isti kod kao autor, tj. da li razumiju svrhu istog. Iz Bassanijevog romana izdvojit ćemo primjer dijaloga gdje likovi koriste metajezičku funkciju, na osnovu čega ćemo procijeniti da li koriste isti kod i to na osnovu prethodno navedenih karakteristika metajezičke funkcije.

Primjer 1.

A: ***Preferisco di no.*** Dissi «*preferisco di no*» e lei scoppiò in una gran risata. ***Perché ridi?*** domandai, un po' offeso. Mi osservava come se ravisasse le mie vere fattezze per la prima volta.

B: ***Hai detto "preferisco di no" come Bartleby. Con la stessa faccia.***

A: ***Bartleby? E chi sarebbe, questo signore?***

B: ***St' a vedere che non hai letto i racconti di Melville.*** (Vrt Finci-Kontinijevih, str. 115.)

²³ http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1pnXxg%3D&keyword=metajezik

²⁴ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

U nastavku izdvaja se primjer dijaloga gdje se odvija razilaženje u kodovima. Iskazi u kojima je sadržana metajezička funkcija usmjereni su na kod, odnosno na razumijevanje poruke. Jedan od likova aludira na izvjesno književno djelo i autora Hermana Melvilla, što kod sugovornika dovodi do zbunjenosti koja je prouzrokovana neznanjem. Metajezičkom funkcijom se ovdje smatra referenca na književno ostvarenje i pisca, ali sugovornik nije prepoznao koji kod se ovdje koristi i iz istog razloga postavlja pitanje *E chi sarebbe, questo signore?* što znači *A ko bi bio taj gospodin?* čime se provjerava funkcija umetanja njemu nepoznatog imena i pojma. Za potpuno razlučivanje poruka unutar komunikacijskog čina, važno je uzeti u obzir sve slojeve jezika i društvenog okruženja.

5.6. Poetska (estetska) funkcija

Šesta po redu i finalna jezička funkcija jeste **poetska** ili estetska. Uloga poetske funkcije jeste usmjerenje na samu sebe; poruka koja se šalje nije primarna svrha, već se ističe njena estetika i kreativnost. Poetska funkcija očekivano je najdominantnija u lirici, ali je sveprisutna i u drugim žanrovima. Jakobson je jasno naznačio da se lingvistika u svom naumu proučavanja i primjene estetske funkcije ne smije ograničiti samo na poeziju, već na cjelokupnu književnost i umjetnost.²⁵ Također, navodi se da poetska funkcija preovladava u književnim tekstovima, što znači da je ona primarna, a sve ostale jezičke funkcije su sporedne. Može se reći da je glavna funkcija romana, kao književnoumjetničkog djela, pokazati svu estetiku i kreativnost. Jedno takvo djelo nastaje zbog moguće raznolikosti, ljepote i usaglašene forme koja manjka svakodnevnom govoru, naučnom tekstu ili informativnom oglasu. Poetska funkcija može se generalno prepoznati kao funkcionalna vrijednost romana, te istovremeno dijaloga. Pomoću dijaloga može se vrlo dobro prikazati sva estetika, doradenost u odnosu na običnu svakodnevnu komunikaciju, te autorova zaigranost koja likove smješta u različite situacije. Međutim, valja spomenuti liriku koja se javlja u ovom romanu, ali koja je isključena iz dijaloga.

Primjer 1.

La Ninetta del Verzee

²⁵ KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), Isto.

*Bravo el mè Baldissar! Bravo el mè Nan!
L'eva pœu vœra dè vegni a trovamm:
t'el seet mattascion porch, che maneman
l'è on mes che nô te vegnet à ciollamm?
Ah Cristo! Cristo! com'hin frècc sti man!*

Ovi stihovi djelo su milanskog pjesnika Carla Porte i nastali su 1814. godine pod nazivom *La Ninetta del Verzee* i izdvojeni dio je samo početak ovog ostvarenja koje se smatra njegovim najboljim uratkom. Poema je zapravo srčani monolog jedne sirote djevojke koja prodaje ribe na pijaci u Verzieriju, te je kasnije prisiljena na prostituciju nakon što ju je ljubavnik iznevjerio. Autor umeće ove stihove kao recitaciju jednog od likova, koji izuzetno cijeni pjesnika Portu i daje mu prednost u odnosu na ostale pjesnike poput Carduccija i Hugoa. Na ovaj način mogu se bolje ilustrirati likovi, odnosno profilirati njihov ukus ili stav. Zasiurno da početak ove poeme sadrži poetsku funkciju i namjeru da ovom romanu podari dodatnu umjetničku crtu. U proznom tekstu ova strofa djelovat će na čitaoca kao predah ili pak kao okidač za dodatno udubljanje u radnju. Forma u kojoj je obično pisana poezija unosi svježinu u roman i pridonosi njegovoj estetici.

5.7. O jezičkim funkcijama i njihovim vrijednostima u romanu *Vrt Finci-Kontinijevih*

Jezičke funkcije su odlike stvarnog govora, a kako je dijalog imitacija realne komunikacije analizirali smo koje od njih su primijenjive na dijaloški tekst i na koji način; ukoliko to nije bilo moguće, navedeni su potencijalni razlozi. Prije samog zaključka, napraviti ćemo kraći osvrt u odnosu na očekivanja i hipoteze koje su ranije postavljene. Naime, način na koji se likovi informiraju jedni o drugima ne odvija se kroz referencijalnu funkciju, već kroz neobavezan razgovor iz kojeg nije moguće isključiti emocije. Iskazi su vrlo rijetko, skoro nikako neutralni i u trećem licu jednine, a često obojeni vlastitim doživljajem činjeničnih stanja. Te funkcije u njenom istinskom obliku unutar dijaloga skoro da nema, ali morao je postojati mehanizam za prenošenje poruka. Možemo reći da referencijalna funkcija u dijalogu nije stroge forme i svakako nije lišena emocija, te se preoblikuje u govoru lika u vidu iskaza koji ima za cilj prenijeti poruku, ali istovremeno se to čini na jedan ležerniji način. Takva forma izražavanja ima

referencijalnu vrijednost, ali zasigurno ne oblik i jezičke elemente. Naročito iz razloga što likovi ne ostavljaju po strani svoje osjećaje ni u jednom trenutku. Autor to čini namjenski, smatrajući to uspješnim konceptom po kojem će se čitaoci lakše poistovjetiti sa junacima romana i povjerovati tekstu koji imaju ispred sebe.

Kada su u pitanju ekspresivna, konativna ili fatička funkcija, mogu se sa sigurnošću smatrati funkcionalnim vrijednostima koje su prepoznate u dijalozima, a što su potvrdili kvalitetni primjeri i argumenti. Važno je napomenuti da u primjerima za date funkcije nije bilo mjesta nejasnoćama i dvosmislenosti. Sa druge strane, poetska funkcija istaknuta je kao primarna i dominantna funkcija jednog književnoumjetničkog djela, u ovom slučaju romana, pa se tako nameće zaključak da se djelo i dijalozi unutar istog mogu okarakterizirati kao oličenje domišljatosti i estetike, budući da su u cjelini pisani vrlo promišljeno i biranim riječima kako bi djelovali što prirodnije, upečatljivije i spontanije. Metajezička funkcija predstavljena je kroz intertekstualnost, odnosno citiranje i aludiranje. Neophodno je spomenuti da su se citat i aluzija nalazili unutar dijaloga, tako da je ovu funkciju moguće prihvatiti kao jednu od funkcionalnih vrijednosti. Također, naglasak je bio i na razumijevanju koda kod učesnika razgovora, što je svakako cilj metajezičke funkcije.

Napominjemo da su tvrdnje u radu i istraživanje autorsko uporište zasnovano na istaknutoj literaturi. U odnosu na postavljene hipoteze, potvrđeno je da je većina jezičkih funkcija primjenjiva i na dijalog. Isto tako, uočeno je po sekundarnoj hipotezi da neke od njih nije moguće izdvojiti kao takve u dijalozima.

6. ZAKLJUČAK

Dijalog se može posmatrati kao jezgro čovjekove komunikacije. U razgovoru sa drugima pojedinac doznaje puno više informacija na brži način, nego što bi individualno mogao usvojiti. Kroz primjere dijaloga koji su izdvojeni u radu, saznali smo neke pojedinosti o likovima koji bi nam možda promakle ili ne bi bile tako upečatljive da ih je autor pomenuo u deskriptivnom dijelu romana. Dijalog pomaže čitaocu da doživi radnju i likove kao zbilju, dok se autor trudi da ukloni osjećaj fikcije. U radu su prikazani jezički elementi poput uzvika, imperativa ili eliptičnih rečenica koje je Bassani koristio kako bi dijalog u romanu približio čitaocu i učinio ga sličnim stvarnom govoru. Također, ukoliko nije uspijevaao da u dijalog unese željeno i neophodno, upozoravao nas je svojim komentarima o stanjima, mislima i osjećajima likova. Uvidjeli smo da je leksika dijaloga pomno birana i da ugrađivanje izraza na stranim jezicima poput engleskog ili hebrejskog služi za detaljan prikaz likova jednom čitaocu. Može se slobodno reći da je Bassani nastojao da svom djelu podari snažnu crtu društvene zbilje i ljudske prirode. To se može naslutiti iz činjenice da u radnju romana uključuje stvarne događaje i imena smještajući je tako u određeni historijski okvir koji je odranije poznat čitaocu. Roman je pisan u formi *kazivanja* ili *ja-forme* što pokazuje da se autor i sam želio ugraditi u djelo.

U drugom dijelu rada uočili smo da određene jezičke funkcije poput ekspresivne, apelativne ili fatičke jako dobro funkcioniraju u dijaloškom tekstu i u potpunosti su prilagodljive. Sa druge strane, referencijalna funkcija kao takva mogla je biti primijenjena tek djelimično, budući da iskazi likova nisu bili odgovarajući od početka do kraja. Ukoliko govorimo o metajezičkoj funkciji, u dijalozima se ostvarila u trenucima kada su likovi (nisu) prepoznavali kod kojim se govori ili u slučaju aludiranja na određenog autora i djelo. Poetska ili estetska funkcija je prepoznata kao primarna funkcija svakog književnoumjetničkog ostvarenja, pa je tako bilo i ovdje.

Istraživački rad doprinosi novim pogledima u proučavanju dijaloga u književnosti, te u jeziku općenito. Obrada dijaloškog teksta i njegovih funkcija su još uvijek nedovoljno istraženo područje koje ostavlja mnoštvo prostora za daljnje analize.

7. IZVORI

- BASSANI, Giorgio (1980), *Il giardino dei Finzi-Contini*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano

8. LITERATURA

- BADURINA, Iva; PRANJKOVIĆ, Ivo (2014), "O dijalogu", Sarajevski filološki susreti II (Zbornik radova), Sarajevo
- GROSSO-ACTIS, Maurice (2007), *Saggi su Bassani*, Aracne editrice, Rim
- KARABALIĆ, Vladimir (2013), "Gramatika dijaloga s primjerima primjene na analizu dijaloga u književnom djelu", Sveučilište J.J.Strossmayera - Filozofski fakultet, Osijek
- KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (1999), *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budimpešta
- KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina (2018), "Stilistika govornika i sugovornika" Croatica, Zagreb
- KOVAČEVIĆ, Ana (2008), "Uzvici u hrvatskoglagoljskim tekstovima" Slovo, sv. 58. Zagreb
- PURIŠ, Bernisa (2010), "Ekspresivna sintaksa u književnoumjetničkom tekstu", Post scriptum, broj 1, Sarajevo
- SILVESTRI, Daniele (2005), "Il dialogo come strumento conoscitivo", *Dialegesthai*, Rivista telematica di filosofia; dostupno na <https://mondodomani.org/dialegesthai/>.
- TANASIĆ, Sreto (1984), "O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku", Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo.
- VIVANTI, Carla (2016-2017), *Le parlate giudeo-italiane*, Università Ebraica, Gerusalemme

Internet izvori

- *Treccani, il portale del sapere* - <http://www.treccani.it/>
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40347>. pristupljeno 27.9.2019.
- <https://lyricstranslate.com/en/le-vierge-le-vivace-et-le-bel-aujourd'hui-virgin-lively-and-handsome-today.html>. pristupljeno 13.10.2019.